

SOKOLOVSKO

Č. 3
2013

19. Gauturnfest des Ober-Eger-Turngaues am 25., 26. und 27. Juli 1896.

Pohlednice s přitiskem z roku 1896 s obměněným obrázkem. Vpravo nahoře je místo zámku budova střelnice (viz článek na str. 23).

Pohled z Velké podkrušnohorské výsypky přes aktivní lom na město Sokolov (viz článek na str. 40).

Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova: Evropa investuje do venkovských oblastí

Obsah:

Za profesorem Jaroslavem Slípkou (<i>Radek Aubrecht</i>)	2
Křišťálová noc na Sokolovsku (<i>Helena Kavková</i>)	3
Po proudu Svatavy za svobodu (<i>Vladimír Rozhon</i>)	9
Rytíř Kryštof z Týna - život válečníka a diplomata na sklonku středověku (<i>Jan Boukal</i>)	15
O pomníku Franze Xavera Gabelsbergera v Kraslicích (<i>Stanislav Meinel</i>)	17
Filmová Přebuz aneb Na konci světa (<i>Vladimír Bružeňák</i>)	19
Jeden z druhé strany barikády – Walter Knaf (<i>Jiří Klůc</i>)	21
Od historie vzniku pohlednic k nejstarším pohlednicím Sokolova – 2. část (<i>Jiří Kubíček</i>)	23
Úzkorozchodné železnice na Sokolovsku - malé průmyslové drážky (<i>Rudolf Tyller</i>)	25
Novobaroni Haasové von Hasenfels (<i>Pavel Vaculík</i>)	29
Výstava Morový rok 1938 a akce Pohraničí 1938-2013 (<i>Vladimír Bružeňák</i>)	33
Důl Jeroným u Čisté (<i>Michael Rund</i>)	35
Pocta starým stromům Sokolovska v kresbách Vladimíra Lepše – 6. část (<i>Jaroslav Michálek</i>)	37
Jiné a stále stejné krajiny Sokolovska (<i>Petr Krása</i>)	40

Slovo redakce

Jedna etapa končí

Vždy, když jsem měl napsat úvodník pro předchozí čísla našeho časopisu, těžce jsem hledal téma. Dnes ho mám jasné, a přesto není napsání textu o nic jednodušší. Mým úkolem je vám oznámit, že vydávání časopisu na 1 rok přerušíme. Důvody jsou jasné, jde o peníze. Jedno číslo přijde vydavatele na 50 tis. Kč, ročně tedy MAS Sokolovsko utratila za časopis 150 tis Kč. Není žádné tajemství, že by si to bez dotace nemohla dovolit. A protože nám za několik týdnů skončí jedno šestileté plánovací období, ale další se ještě ani z daleka nerozbehlo, nezbyvá, než vzít realitu na vědomí a časopis na čas odložit.

Za 4 roky, co náš časopis vycházel, jsme každý rok dokázali získat hodnotné materiály pro 3 čísla. Ukázalo se, že právě 3 čísla na rok je ta správná frekvence. Do časopisu přispělo za ty 4 roky celkem 64 lidí, mnozí z nich samozřejmě vícekrát. Nejpilnějším autorem byla paní Helena Kavková. Rád bych touto cestou poděkoval všem lidem, kteří se na zrodu a pak kultivaci časopisu podíleli. Dovolte mi, abych některé jmenoval. Díky patří na prvním místě paní Ivaně Jágrikové – ředitelce MAS, která zajišťovala financování. O obsah se z pozice výkonného redaktora postaraly 2 osoby. V prvním ročníku to byl Josef Brtek, posléze tento úkol převzal Vladimír Bružeňák, kterému se podařilo nejenom udržet nastavenou latku, ale ještě ji povýšit. O smysluplnosti vydávání časopisu svědčí i fakt, že kromě výměny na postu šéfredaktora pracovala po celou dobu redakční rada ve stejném složení. Na závěr mi dovolte pozvat vás k dalšímu ročníku našeho vlastivědného časopisu v roce 2015.

Miroslav Makovička

Titulní strana: Důl Jeroným Foto I. Kletečka (viz článek na str. 35).

SOKOLOVSKO Časopis obyvatel a přátel Sokolovska
Ročník 4, číslo 3 / 2013
Vydává: MAS Sokolovsko, o. p. s.
Editor: Ing. Miroslav Makovička
Redakce: v.bruzenak@seznam.cz
Údaje o distribuci: <http://mas-sokolovsko.eu>

Výkonný redaktor: PhDr. Vladimír Bružeňák
Redakční rada: Ing. Miroslav Makovička,
 PhDr. Vladimír Bružeňák, Ing. Petr Krása,
 Ing. Michael Rund
Registrační číslo: MK ČR E 19466
 Za obsah příspěvků zodpovídají autoři.

Za profesorem Jaroslavem Slípkou

Na stránkách tohoto vlastivědného časopisu jsem minulý rok publikoval článek o učiteli a zakladateli řady meziválečných českých menšinových škol v našem kraji Jaroslavu Slípkovi. V závěru příspěvku jsem děkoval za nezištnou pomoc při shromažďování informací i jeho synovi prof. MUDR. et RNDr. Jaroslavu Slípkovi, DrSc., loketskému rodákovi. Tehdy jsem netušil, že uplyne pouhý rok a já budu na stránkách Sokolovska vzpomínat právě na něj: ve středu 24. července tohoto roku totiž tento emeritní vedoucí Ústavu histologie a embryologie Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni po krátké nemoci zemřel.

Profesor Jaroslav Slípka se narodil dne 10. června 1926 v učitelské rodině. Jeho matkou byla Ludmila Slípková, rozená Dvořáková (1. 9. 1904 Velká Dobrá – 18. 11. 1974 Plzeň). Jeho otec a řídící učitel loketské obecné školy Jaroslav Slípka starší (19. 3. 1900 Dráhov – 20. 12. 1983 Plzeň) byl v meziválečné éře zakladatelem či spoluzakladatelem řady českých menšinových škol

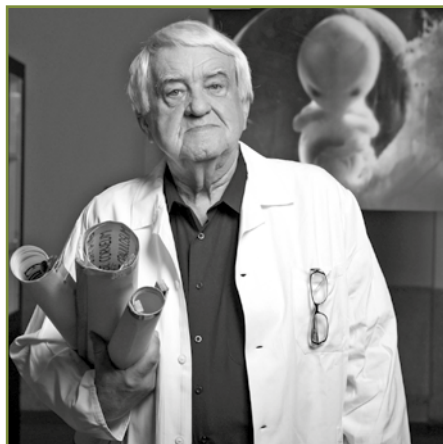
na tehdy ještě převážně německy mluvícím Falknovsku (Sokolovsku) a Karlovarsku. Vedle toho byl velmi aktivní v řadě vlasteneckých, kulturních a osvětových spolicích a organizací, které tehdy působily v našem regionu.

Profesor Slípka nazýval své rodiště v Lokti, jehož byl čestným občanem, městem svých snů. V Loketských listech o něm o něm jednou napsal mj. tyto řádky: *„Až jednou skončí moje bloudění světem, sednu si tam na skálu nad původní českou školou, odkud je nejkrásnější pohled na loketský hrad, a budu vzpomínat. Vzpomínky se budou prolínat celým tím pásmem severní polokoule, od japonské Fudži po americkou Niagaru, od mezopotamského Tigridu po kanadskou řeku svatého Vavřince, od ledovců Islandu po pouště Libye. Tam všude jsem putoval za poznáním biologické podstaty člověka a na tyto otázky jsem se snažil odpovídat ve vysokoškolských laboratořích a posluchárnách řady těchto zemí. Tam všude jsem šířil výsledky české biomedicíny a tam všude jsem si také uvědomoval ‘kde domov můj’.“*

Po absolvování obecné školy v rodném Lokti nastoupil Jaroslav Slípka na gymnázium v nedalekých Karlových Varech. Po přijetí osudné Mnichovské dohody a následném záboru čs. pohraničí nacisty odešla rodina Slípkových urychleně k příbuzným do Kladna. Záhy poté ztratil Jaroslav Slípka v důsledku útrap svoji milovanou sestru a v den jeho šestnáctých narozenin, tj. 10. června 1942, byl při vyhlazení Lidic zastřelen jeho spolužák z kladenského gymnázia. Sám oslavenec pak triedrem z půdy jednoho domů pozoroval likvidaci obce, jejíž jméno se tak tragicky zapsalo do českých dějin.

Po maturitě, kdy už byly zavřeny české vysoké školy, nastoupil v Kladně na šachtu jako horník. Po skočení války začal jako nadšený entomolog studovat nejprve učitelství přírodopisu a zeměpisu na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, později pak absolvoval ještě Lékařskou fakultu UK v Plzni. Od roku 1948 pracoval v Ústavu histologie a embryologie LF UK v Plzni, kde začínal jako výpomocný asistent a postupně se propracoval k vedoucí pozici (1979–1993). Zastával i post proděkana a roku 1982 byl jmenován profesorem embryologie.

Vždy inklinoval k mikroskopickým oborům, cytologii a histologii, ale jeho velkou láskou byla evoluční morfologie. V Ústavu histologie a embryologie zakládal spolu se svým učitelem profesorem Slabým unikátní

Profesor Jaroslav Slípka.

sbírku zárodků všech skupin obratlovců, zvláště ovšem člověka. Za svoji přínosnou vědeckou činnost získal mnohá ocenění. Kromě Zlaté medaile Univerzity Karlovy, medaile Bolzanovy a medailí českých lékařských fakult byl odměněn i prestižní Cenou Josefa Hlávky za celoživotní práci ve vědě (2004).

Vedle toho by nemělo být opomenuto, že profesor Slípka byl v letech 1989–1993 předsedou Čs. anatomické společnosti, iniciátorem a zakladatelem Univerzity třetího věku při LF UK v Plzni, působil jako sekretář Evropské asociace morfologů, byl čestným členem několika zahraničních anatomických společností, jako zoolog podnikl arktickou expedici na Island, v letech 1962–1966 byl šéfem Ústavu mikroskopické anatomie na univerzitě v iráckém hlavním městě Bagdádu a členem redakční rady Plzeňského lékařského sborníku a periodika Facultas noster. Nedílnou součástí jeho vědeckých a pedagogických aktivit byla i častá publikační činnost: byl autorem více jak 200 odborných prací, studií a článků. V lékařském a vědeckém odkazu pokračuje i syn profesora Slípky, který v duchu rodinné tradice obdržel křestní jméno Jaroslav.

Česká lékařská věda ztratila v osobě prof. MUDr. et RNDr. Jaroslava Slípky, DrSc. svého významného představitele, Lékařská fakulta UK v Plzni svého renomovaného pedagoga a Sokolovsko pak muže, jenž nosil v srdci svůj rodný Loket.

Radek Aubrecht

Křišťálová noc na Sokolovsku

Přesně 75 let uplyne letos od okamžiku, který historie zapsala do svých stránek pod názvem Křišťálová noc. Označuje se tak hrůzný moment, kdy za jedinou noc z 9. na 10. listopadu 1938 bylo zničeno více než tisíc synagog, byly vypleněny desítky židovských živností a bytů, řada lidí přišla o život a přes třicet tisíc židovských mužů bylo zatčeno a odvečeno do koncentračního tábora. Tato noc symbolizovaná spoustou rozbitého skla z obchodů i oken domovů nevinných lidí se stala předzvěstí holocaustu. A protože díky důsledkům Mnichovské dohody bylo Sokolovsko touto dobou již součástí Německé říše, zasáhla vlna fanatického antisemitismu i tento region. Citelně byla zasažena tři města – Sokolov (Falknov), Kraslice a Kynšperk nad Ohří. K popisu událostí v jednotlivých místech máme dnes bohužel málo faktů a minimum svědků či pamětníků. Přesto však následující řádky chtějí připomenout alespoň část oněch momentů, které se zde tenkrát odehrály.

Němečtí nacisté již delší dobu pomýšleli na nějakou masovou násilnou akci proti Židům. A čekaly na vhodnou záminku. Tou se nakonec stala smrt třetího tajemníka německého velvyslanectví v Paříži, kterého 7. listopadu 1938 pěti výstřely smrtelně zranil polský židovský mladík Herschel Grynszpan. Chtěl tímto činem upozornit demokratický svět na otřesnou situaci polských Židů, kteří byli 18. října 1938 v noci vyhnáni z Německa do Polska. Avšak Polsko jich přijalo pouze čtyři tisíce a zbývajících Židů zůstali na pohraničním nádraží v Zbasyni, kde čekali na povolení ke vstupu do Polska. Byli v zoufalé situaci, bez prostředků, bez jídla, mnozí doslova s holýma rukama, spali v polích a mnoho jich zemřelo. Proto se Herschel Grynszpan, vyburcován i neutěšenými poměry vlastní rodiny, rozhodl k onomu zoufalému protestu v kanceláři německé ambasády. Když tajemník Ernest von Rath později zraněním podlehl, byl jeho skon dlouho hledanou příležitostí k otevřenému teroru proti Židům. Jeden z nacistických pohlavářů Josef Goebbels tehdy prohlásil: „*Ten jeden mrtvý přijde Židům draho*“. Což se také naplnilo. Na připravovanou represivní akci upozornil ráno 9. listopadu šéf exekutivy berlínské centrály gestapa Heinrich Müller všechny služebny gestapa dálnopisem: „*V nejbližší době dojde v celém Německu k protizidovským akcím,*

zejména proti synagogám. Nesmí se proti nim zakročovat.“ Dramatická předpověď se brzy začala naplňovat, a tak již odpoledne 9. Listopadu zasáhlo násilí také 44 synagog a 63 hřbitovů na celém sudetském území připojeném k Říši.

Sokolov

Zdejší synagoga se nacházela v místech proti současné základní škole v ulici Maxima Gorkého - bývalé Schillerstrasse čp. 281. Základní kámen byl položen 10. 8. 1896 a již o rok později, 31. 8. 1897, došlo k jejímu slavnostnímu vysvěcení chebským rabinem dr. Emanuelelem Schwarzem. Projekt synagogy byl dílem vídeňského architekta Maxe Fleischera a falknovského stavitele Emila Lifky. Šlo o poměrně rozsáhlou stavbu na půdorysných rozměrech cca 30 x 15 metrů. Objekt v maurském slohu byl patrový. Dominantním prvkem byla věž s kopulí cibulového tvaru s přechodem do mohutné špice s výraznou makovicí. Kopule nebyla nasazena na konstrukci zastřešení, ale podepíral ji tambur s okny na osmiúhelníkovém půdoryse a dosahovala výšky hřebene sousední tehdy německé centrální školy. Nad hlavním vchodem bylo umístěno Desatero a symbolická šesticípá Davidova hvězda. Od sousedních parcel byla synagoga oddělena zdobeným litinovým plotem. Stála zde jedenačtyřicet let. Ale jistě nikdo nečekal, jak dramatický bude závěr její existence. Zprávu o vypálení synagogy zaznamenal do městské kroniky tehdejší kronikář Anton Gangl, jsou zde připojeny i fotografie. Ale o původcích tohoto díla zkázy není v zápise žádná zmínka. Vysídlení rodáci dnes tvrdí, že synagogu tehdy pry přijelo zapálit zvláštní komando ze Saska. Ale toto tvrzení nelze s největší pravděpodobností brát jako pravdivé. Protižidovské nálady byly totiž ve městě zjevné již dříve. Zcela otevřeně propukly již po známém Hitlerově projevu na sjezdu NDSAP v Norimberku ve večerních hodinách 12. září, kdy davy místního obyvatelstva pochodovaly městem, křičely antisemitská hesla a již tehdy se objevily i náznaky útoku proti některým židovským živnostem zejména na Starém náměstí. Právě tyto zářijové události

Pohled do sokolovské Schillerstrasse s židovskou synagogou nalevo.

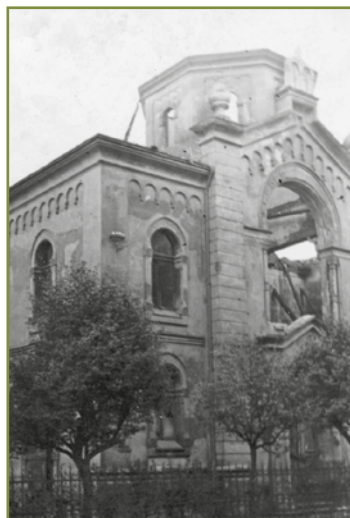
Hořící sokolovská synagoga.

příměly téměř všechno zbývající židovské obyvatelstvo k opuštění města. Krátce po záboru Sudet, kolem 8. října potom byl úředně zapečetěn v ulici U Divadla (Schrammstrasse) byt rabína dr. Salomona Feuersteina, který byl v té době na léčení v Praze. A v jeho nepřítomnosti byl veškerý nábytek vyházen na obecní skládku. Opět důkaz, že si s represemi proti čemukoliv židovskému dokázali zdejší Němci poradit sami. Z toho lze usuzovat, že i pro onu hrůznou

akci, která v rámci Křišťálové noci vedla i v Sokolově k likvidaci synagogy, bylo zde ochotných rukou dost. A je tu ještě další argument. Jedna z bývalých předválečných českých obyvatelek paní Marie Blažková, která tehdy byla ve městě přítomna, uvádí ve svých vzpomínkách: „*Již od dopoledních hodin bylo vidět u synagogy jednotky místních SS.*“ V té době byl ve městě přítomen též operační oddíl gestapa (Einsatzkomando), dále početná skupina místních členů NSDAP a také tu bylo i krajské vedení NSDAP, které mělo sídlo v Hornickém domě. Horlivých vykonavatelů přímo ve městě tedy bylo dost. Což také podporuje domněnku, že tvrzení poválečných vysídlených pamětníků o příjezdu saského komanda je nejspíš alibismem.

Každopádně synagoga, důkladně polita ze všech stran benzínem, vzplála 10. listopadu 1938 odpoledne, krátce po šestnácté hodině. Plameny začaly brzy šlehat velmi vysoko a logicky nemohly zůstat bez povšimnutí. Zpráva o obrovském požáru se rychle šířila po městě i okolí, takže se na hrůznou apokalypsu přicházeli podívat mimo místních i občané ze Svatavy a Dolního Rychnova. Těžko říci, jaké byly jejich pocity, zda zcela všichni s ničením souhlasili. Faktem ale zůstává, že byl vydán přísný zákaz tento oheň hasit. A prokazatelná přítomnost hasičů zde byla jen z obavy, aby se požár nerozšířil na okolní domy či budovu blízké centrální školy. Dodnes není známo, kdo se tehdy odvážil zachytit šlehající plameny z demolované stavby fotografickým aparátem. Každopádně se tak však dochoval mimořádně cenný dokument. Ohořelá stavba doutnala ještě ráno, avšak byla již bez charakteristické kopule, která se zřítila pravděpodobně v nočních hodinách. Na dochovaném záběru pořízeném již ve večerní tmě je totiž stále ještě patrná. Uvnitř synagogy se tehdy nacházela knihovna i cenné historické listiny, stejně jako obřadní liturgické předměty, varhany a další vybavení. A co tehdy nepohltil žár plamenů, zmizelo patrně v rukou sudetoněmeckých nacistů.

Paní Blažková se také zmínila, že při pozdějším odklizení trosek našel polír Riedl v ohořelých základech synagogy nějaké dokumenty. Patrně zakládací listiny, ale ty později záhadně zmizely stejně jako původní plány stavby, uložené v archivu města. Jen několik cenných náčrtů se podařilo objevit ve vlastnictví rodiny rabínova syna. Zbytek ruiny se dochoval až

Ruiny sokolovské synagogy po vypálení.

do poválečného období a potom se na původní stavbu postupně zapomínalo. Židé zde již nebyli a ostatní obyvatelstvo včetně správy města si tuto událost desítky let vůbec nepřipomínalo. A jinak? Faktem zůstává, že nacistické řádění ten večer pokračovalo také na židovském hřbitově, který byl založen v roce 1878 a nacházel se v těsném sousedství hřbitova křesťanského. Na vrata hřbitova byl potom dán těžký zámek a po celou válku sem platil přísný zákaz vstupu. Když jej v roce 1947 navštívil bývalý rodák Erich Auerbach, tehdy již žijící v Anglii, pořídil snímek z okolí žulového pomníku svých zesnulých rodičů. Na něm jsou ještě patrné v trávě povalené okolní náhrobky z osudného večera. Zda tehdy byly některé i zcela zlikvidovány, však není zcela jasné. Nenašel se nikdy žádný svědek, který by řekl pravdu. Další smutnou pravdou zůstává, že 1/3 celkové plochy hřbitova byla zrušena už roku 1953 a další část s řadou náhrobků (pokud si je nerozebrali lidé na stavební materiál) nelítostně zahrnuly bagry v roce 1968. A při snaze o rekonstrukci hřbitova v nedávných letech bylo zjištěno, že zde už neexistuje ani jeden náhrobní kámen s nápisem a jménem. Čili tady zbyla jen pietně upravená bezejmenná pustá plocha. A tam, kde stával židovský svatostánek s charakteristickou kopulí, vybudoval r. 1961 komunistický systém bez jakékoliv připomínky socialistický hotel Ohře. Takže jedinou vzpomínku na dávnou tragédii se stala až pamětní deska. Dodejme, že byla vybudovaná teprve před jedenácti lety.

Kynšperk nad Ohří

Zdejší synagoga stávala na příkrém svahu mezi koncem u Dlouhé ulice a jižněji probíhající uličkou Pod Domovem. Na rozdíl od reprezentativní synagogy sokolovské připomínala svým vzhledem spíše venkovskou chalupu se sedlovou střechou. Její vznik je stále předmětem dohadů, v úvahu připadají dvě data – rok 1769 nebo 1803. Reálněji se podle dostupných informací zdá být letopočet druhý. Faktem ale zůstává, že zde od konce 19. století židovská komunita citelně slábla. Poslední rituální svatba se tady konala roku 1923, takže po smrti rabína Jakoba Beera už zdejší rabínský úřad nebyl obnoven. Postupně stav dospěl do situace, kdy zbytek zdejších izraelitů (27 osob) byl přičleněn do ŽNO (Židovská náboženská obec) Cheb, což znamenalo i zánik samostatné, této kdysi početné židovské obce. Projevilo se to i v tom, že kynšperský svatostánek byl opuštěn a využíván toliko sporadicky. Nicméně běsnění rozpoutané během Křišťálové noci ani tato stará a osiřelá synagoga neunikla. Poukázat je třeba i na doposud tradovaný mylný údaj v regionálních dějinách, že totiž byla zničena již 20. října. Tuto bestiální likvidaci totiž nebylo přes projevy antisemitismu možno provést bez oficiálního schválení. A to přišlo až v listopadu. Omyl v dataci patrně způsobila nepřesnost v údajích, které po válce uváděl jeden z mála zdejších přeživších židovských občanů, bývalý továrník Max Löwy, a které v jeho interpretaci potom zapsal kronikář František Korb. Zničení tedy nebylo náhodné, ani

Pohled na kynšperskou synagogu před válkou.

předčasné, ale organizované, právě v důsledku této společné centrálně nařízené akce. Ze shromážděných úryvků, které se podařilo získat, lze stručně průběh listopadové hrůzy vyličit stručně asi následovně. Požár synagogy, která pamatovala nejméně půldruhého století existence, vypukl rovněž v pozdním odpoledni 9. listopadu 1938 Uvnitř do té doby zůstalo původní zařízení včetně ženské galerie, závěsy a rituální předměty. Když už hořely dřevěné zdi, byl z kůlny u hrobnického

domku přivlečen i židovský pohřební vůz, který byl též vhozen do plamenů. Po této předešlé pustošení pokračovalo, neboť zřejmě tentýž houf fanatiků (patrně většinou místních) vyzbrojen železnými háky a tyčemi táhl na zdejší židovský hřbitov. Tady vylomil železná kovaná vrata, renovovaná roku 1912, a došlo k dalšímu ničení, kdy vandalové roztloukali náhrobky železnými palicemi. Kynšperský židovský hřbitov patřil k nejstarším v Čechách a byl kulturní památkou již v období první republiky. Pro své stáří byl poměrně rozsáhlý, umístěný v kopci se značným úhlem stoupání na tzv. Zámeckém vrchu. Podle dochovaných dat lze usuzovat, že většina z náhrobků, které řádění přežily, byly ty novější. Každopádně však zkáza tohoto pohřebiště byla větší než škody na židovském hřbitově sokolovském. Dozvukem tohoto kynšperského běsnění bylo údajné ničení několika židovských živností a prokazatelné odvlечение několika zdejších starších Židů do sběrného tábora v Odeři, kde byli internováni do doby transportů do terezínského ghetta. Nicméně snaha o totální likvidaci hřbitova pokračovala dál. V jednom z archivů se totiž dochovala válečná korespondence s datovanými listinami k žádosti o úplné zrušení celé hřbitovní plochy a jejího využití pro jiné účely. Paradoxně tady zasáhla striktní německá direktiva s nařízením, že z hygienických důvodů smí být hřbitov likvidován teprve deset let po posledním pohřbu. A poněvadž ten se tu konal roku 1937, existuje i zápis, že se tedy schvaluje hřbitov zrušit v roce 1947. Z toho vidíme, jak si Němci naduté plánovali svou trvalou přítomnost i vládu ve městě. Ale vlivem zvratu událostí nakonec záměr uskutečněn nebyl. Po válce sice pro účely modlitebny byla zřízena provizorní místnost a současně došlo ke vzniku pamětní desky s dosud známými 18 jmény obětí genocidy. Avšak velice malý počet zdejších přeživších Židů byl záhy přičleněn k obnovené ŽNO sokolovské. A zcela poslední připomínkou židovského rituálu se stal v květnu roku 1949 pohřeb akademického malíře Fritze Lederera do hrobu (podle očitých svědků) na levé straně hřbitova poblíž hlavního vchodu. Sice vztah kynšperského vedení města k hřbitovu nebyl dlouho po únorovém politickém zvratu příliš vřelý a v šedesátých letech tak došlo i k zničení oné desky obětí holocaustu, ale i zde později došlo k obratu. „Ožilo“ tak Ledererovo jméno jako významného rodáka a dnes je celé bývalé židovské pohřebiště vysokým nákladem města pietně upraveno a stalo se chráněnou památkou i častým zastavením pro mnoho návštěvníků města a okolí. Křišťálovou noc a její ničivé následky však hřbitov i místo původní synagogy jakoukoliv symbolickou připomínkou postrádá.

Hořící synagoga v Kynšperku.

Kraslice

Právě k letošnímu roku se vztahuje zcela zapomenuté 100. výročí události, která se roku 1913 stala velmi významnou pro tehdejší kraslické Židy. Poněvadž dojíždění na obřady do sokolovské synagogy pro ně nebylo jednoduché, byl v tomto roce, konkrétně 18. srpna ustaven přímo ve městě modlitební spolek Adass Israel. Své sídlo měl v někdejší Keilgasse (dnes Nerudova) čp. 89. Vznikl v jedné z místností rozsáhlého bytu židovského šéflékaře zdejší nemocenské pojišťovny MUDr. Wilhelma Blocha, který jej pro obřady vybavil zařízením ze zrušené synagogy ve Strážově. Při posledním předválečném sčítání obyvatelstva, což bylo osm let před osudnou zkázkou, se v Kraslicích k izraelskému náboženství hlásilo 89 osob a 23 osob uvedlo i židovskou národnost. I sem však dolehla 9. Listopadu 1938 ona likvidační direktiva. A jejím vykonavatelem byl s největší pravděpodobností místní oddíl SS. Celý dům, ve kterém až do léta 1938 žila vdova po zakladateli modlitebny s dcerou a vnukem, nebyl zapálen jen proto, že uvnitř bydlela ještě jistá německá rodina. Likvidace židovské

modlitebny tedy proběhla tak, že veškeré zařízení bylo vyházeno z okna a na ulici zapáleno. Vlastní židovský hřbitov Kraslice nikdy neměly, důsledky antisemitismu však později pocítili židovští obyvatelé. Mezi obětmi holocaustu byl i předseda modlitebního spolku Gustav Kohn, majitel likérky a jeho místopředseda obchodník Vojtěch Fuchs, zahynula i vdova po iniciátorovi myšlenky vzniku spolku Regina Blochová. Současně to byla prakticky jediná budova se židovskou náboženskou minulostí v celém regionu, která při Křišťálové noci neskončila v plamenech. Proto právě zde v tomto domě bylo po válce zřízeno sídlo obnovené Židovské obce, která však měla kvůli postupné židovské emigraci z regionu do Izraele jen dočasné trvání. Ani z tohoto objektu však nezůstala nakonec žádná pietní připomínka, protože byl v roce 1956 zbourán. A původní fotografie domu je bohužel velice nekvalitní, takže ji není možné publikovat.

Nadále však zůstává jistý nezodpovězený otázník. Na území regionu se totiž nacházely další dvě obce s výraznou židovskou minulostí, kterou i v onom pohnutém roku 1938 stále připomínaly poměrně rozsáhlé hřbitovy. Kupodivu ty byly likvidace ušetřeny. Připomeňme si je alespoň stručně.

Arnoltov

Zmínka o prvních Židech v Arnoltově se datuje již k roku 1664, později se zde nacházela vlastní židovská obec s modlitebnou a židovskou školou. A na okraji lesa na mírném svahu se dodnes nachází židovský hřbitov. Většina náhrobků pochází z období existence zdejší samostatné ŽNO, která v obci existovala do konce 70. let 19. století. Poté se zde již nepohřbívalo. Až v rámci přechodného pobytu židovských uprchlíků z Haliče dočasně umístěných v období první světové války v řadě obcí Sokolovska došlo na tomto hřbitově v březnu 1915 ke dvěma pohřbům iniciovaným ŽNO Sokolov. Běsnění rozpoutané v rámci Křišťálové noci však toto pohřebiště minulo. Těžko říci proč.

Hřbitov byl během okupace nacistickou správou pečlivě sledován. Potvrzuje to spisový materiál, ve kterém je řada dopisů, jejichž motivem byla snaha o definitivní zrušení i tohoto starého hřbitova. Poněvadž však jeho pozemek tehdy přináležel soukromému majiteli, který odmítl dát souhlas k likvidaci, zřejmě jediné proto hřbitov dodnes „přežil“.

Krásná Lípá

Počátky židovského osídlení této zaniklé obce nejsou zcela jasné. Neúplné zmínky hovoří dokonce o 16. století, ale první úředně doloženou indicí zůstává až soupis židovských rodin z července 1793, kdy zde bylo zaevidováno 107 Židů a jejich počet se nadále zvyšoval. Roku 1874 tu žilo již 37 židovských rodin. To znamená, že zde existovala i samostatná ŽNO, v jejímž vlastnictví byla dřevěná synagoga, malá márnice a hřbitov situovaný ve svahu pod lesem východním směrem od současné vodní nádrže Rovná. Židé jsou v obci evidováni ještě v roce 1921, i když už tehdy pro malou početnost byli začleněni do ŽNO Sokolov. Dřevěná synagoga proto tehdy už sloužila jiným účelům, což je patrně důvod, že zůstala během Křišťálové noci mimo dosah řádění nacistů. Kupodivu však nechali bez povšimnutí i zdejší rozsáhlý hřbitov, kde se nacházela řada zachovalých náhrobků s hebrejskými

Židovský hřbitov v Krásné Lípě.

a později i německými nápisy. Zda to způsobila jeho odlehlá poloha, či to, že nebyl před válkou už aktivně využíván, to je otázka, na kterou zná odpověď jen minulost. Jak inventář, tak písemnosti z původní krásnolipské synagogy, stejně jako zdejší matriky, byly už počátkem 20. století předány do správy synagogy sokolovské. Veškeré krásnolipské matriky ovšem ještě před osudnou nocí byly povinně odevzdány na falknovský landrát, čímž se „zachránily“. Ale budova někdejší synagogy i zbytky několika dřevěných židovských domů pak v šedesátých letech také nenávratně zmizely pod hladinou vodní nádrže.

Až v Sokolově půjdete ulicí Maxima Gorkého, povšimněte si nenápadné mramorové desky poblíž vchodu do lékárny na boční zdi lékařského domu proti budově základní školy. Vedení města ji zde spolu s karlovarským rabínem Samuelem Abramsonem umístilo 30. května 2002. Je jedinou vzpomínkou nejen na zničenou sokolovskou synagogu, ale i na to, že v celém regionu kdysi žila řada obyčejných lidí, kteří se lišili toliko vírou. Vírou, která se stala prokletím. A předehtou jejich nebytí byly právě události, které obsahují dnešní torzovité úryvky. O momentu, kdy v jednom podzimním odpolední k nebi vzlétly jasné ohnivé jiskry. A přece symbolizovaly soumrak nejen listopadové noci, ale i temno pro zdejší židovskou existenci a budoucnost.

Helena Kavková

Po proudu Svatavy za svobodou

Vzhledem k tomu, že koncem války byl náš region stále ještě relativně klidným zázemím, jehož se válečné operace teprve měly dotknout, a že údolím Ohře vedla dosud neporušená a tudíž hojně využívaná železniční trať, což platí i pro kraslickou dráhu, tak přirozeně stoupala intenzita využití těchto dopravních cest. Prioritním bylo zcela pochopitelně využití pro vojenské účely, ale přibývalo též transportů vězňů, kteří byli evakuováni z koncentračních a pracovních táborů, k nimž se blížily spojenecké armády, do míst, kde svou otrockou prací ještě měli prospět tisícileté říši v agonii. A to nepočítám ještě řadu pochodů smrti, jejichž trasy též mnohdy protnul náš region.

Nás ovšem bude zajímat jeden konkrétní vězeňský transport, vypravený 12. dubna 1945 z pobočky buchenwaldského koncentračního tábora Meuselwitz, který i se svým zuboženým lidským nákladem zastavil o tři dny později na dolním nádraží v Kraslicích. K večeru bylo nádraží bombardováno a nastalý zmatek využila řada vězňů k pokusu o útěk.

Milovníkům literatury se zcela jistě vybaví, že v dobytých vagónech zmíněného transportu se nacházel a tudíž bombardování zažil i známý spisovatel Arnošt Lustig. To je ovšem jiná kauza.

V neznámém prostředí neměli zubožení, zesláblí a vyhladovělí vězni mnoho šancí, přesto byli někteří uprchlíci úspěšní. Jedním z těch, jejichž útěk měl šťastný konec, byl i Jaroslav Kraus, jenž nám zanechal nesmírně zajímavé svědectví o cestě za svobodou, kterou absolvoval ještě se dvěma spoluvězni, Jiřím Lamplem a Františkem Pekárkem, a jež začala právě onoho dubnového večera v Kraslicích.

Nežli se seznámíme s vězeňskou anabází spojenou s údolím řeky Svatavy a Falknovem, připomeňme si ve stručnosti okolnosti, jež přivedly Jaroslava Krause mezi řady vězňů.

Z Prahy přes Terezín, Osvětim, Meuselwitz do Kraslic

Jaroslav Kraus se narodil 10. srpna 1922 v Praze do „smíšeného manželství“ (použijeme-li terminologii uplatňovanou rasovými zákony v období protektorátním). Otec byl židovského vyznání, maminka nikoliv. Dle vzpomínek, se sice v rodině dodržovaly židovské svátky, ovšem přístup k víře byl „dosti

Rodina Krausova 1924 (osobní archiv Jaroslava Krause, poskytnuto pro potřeby USC Shoah Foundation).

vlažný“. Jaroslav byl druhorozeným synem, starší bratr Jindřich se narodil roku 1920.

Oba bratři měli běžné zájmy mládeže z typických středostavovských měštanských rodin, sportovali, byli aktivními členy skautského oddílu. Oba navštěvovali vinohradské reálné gymnázium, které ovšem stačil absolvovat pouze Jindřich, neboť po březnové německé okupaci a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava propukla naplno perzekuce židovských spoluobčanů. Jaroslav stačil absolvovat septimu, ale v září 1939 byl vyloučen, nicméně oktávu mohl dálkově dokončit v Brně, kde ještě chvíli zůstalo v provozu

jediné gymnázium v Protektorátu určené židovským studentům. Tam také úspěšně složil maturitní zkoušku.

Rodinu zasáhla diskriminační opatření. Otec, původně obchodní zástupce, nesměl pracovat, bratr Jindřich, vyloučený ze studia medicíny, působil jako pomocná síla v lékárně a Jaroslav nastoupil do závodu Antonína Prokopce, který ve své dílně na výrobu kamen (získal zakázku pro německou armádu) poskytl zaměstnání řadě Židů. Jaroslav pracoval nejdříve jako kancelářská síla, po zavedení povinnosti nosit žluté hvězdy jako kovodělník v provozu.

V srpnu 1942 byl Jaroslav deportován do Terezína, kam dorazil transportem BA-343 10. srpna, tudíž v den svých dvacátých narozenin. Ubytován byl v Sudetských kasárnách a hned druhý den poslán na práci při stavbě vlečky z Bohušovic do Terezína. Přihlásil se jako betonář, což byla sice fyzicky značně náročná práce, ale vzhledem k tomu, že pracoval s civilními zaměstnanci, se takto mohl dostat k potravinám, jichž byl v ghettu nedostatek, a také mohl po nějaký čas udržovat styky s domovem. Jako betonářský „odborník“ pracoval po celou dobu svého terezínského pobytu. Pro zajímavost uvedme, že se podílel i na stavbě místního krematoria.

V Terezíně se setkal s celou řadou známých a příbuzných a nakonec i s bratrem Jindřichem. Ten sice dostal předvolání již v lednu 1942, ale byl poslán na statek v Lípě u Havlíčkova Brodu, takže se bratři setkali až po mnoha měsících. Pro úplnost dodejme, že otec byl do Terezína deportován až v lednu 1945 a dočkal se tam osvobození. Se svými syny se minul o několik měsíců.

Na podzim 1944 vypravili Němci z Terezína celou řadu transportů, v nichž převažovali mladí muži. Deportace se nevyhnula ani bratrům Krausovým, kteří byli společně zařazeni do transportu EL-1255, jehož cílovou stanicí byla Osvětim, respektive Osvětim II – Březinka.

Oba bratři prošli selekcí. Jako mladí a zdraví muži nebyli posláni rovnou na smrt, ale měli být využiti, aby svou práci ještě posloužili hroící se Třetí říši. Museli odevzdat všechny věci, byli ostříhání dohola a byly jim přiděleny vězeňské šaty. V té době to již nebyly známé pruhované hadry, nýbrž civilní šaty po předchozích vězňích, které byly upraveny tak, že saku či kabátu byl na zádech vystřižen čtverec látky a nahrazen pruhovaným dílem, aby bylo jasné, že nositel je vězněm koncentračního tábora.

V Březince byli ubytováni v takzvaném cikánském táboře, jehož osazenstvo bylo krátce před jejich příjezdem kompletně povražděno v plynových komorách. Hned druhý den při evidenci s vědomím, že jsou požadováni odborníci do strojí výroby, oba bratři uvedli, že se vyučili ve známé pražské firmě Praga

a jako zkušení strojaři byli s další stovkou „odborníků“ vybráni do jakéhosi lipského transportu. Ačkoliv neměli tušení, co je čeká, logicky před nastávající zimou usoudili, že pokud by se jednalo o práci v továrně a pod střechou, naskýtá se větší šance na přežití, než pokud by měli zůstat v Osvětimi, či pokud by byli posláni na práci v dolech či na mnohá venkovní pracoviště.

Po šesti týdnech konečně opustili největší tábor smrti. I těch šest týdnů vzhledem k hrůzným podmínkám a nedostatečné stravě je stálo značné množství sil. Vlak se stovkou vězňů opravdu dorazil do Lipska a pokračoval ještě několik kilometrů do městečka Meuselwitz, kde byla při muniční továrně firmy HASAG zřízena pobočka koncentračního tábora Buchenwald.

Práce samotná nebyla příliš náročná, což se ale o celkových podmínkách v táboře říci nedá. Dlouhé směny, vyčerpávající nástupy, zima a neustálý hlad ubíraly vězňům poslední zbytky sil. Někteří zemřeli, ostatní přežívali jen taktak a doufali, že vydrží do konce války.

12. dubna 1945 přišel rozkaz k evakuaci tábora. Vězni z přistaveného vlaku nejdříve vyložili uhlí a následně byli do uprázdněných vagónů sami nahnáni. Jen s tím, co měli na sobě, a dekou a kouskem chleba vyrazili na jih. V Plauen nabral transport východní směr a vlak začal stoupat do Krušných hor. Projeli Klingenthalem a zakrátko se ocitli na území bývalého Československa. Zanedlouho začal vlak zpomalovat, až zastavil na odstavné koleji kraslického dolního nádraží.

Vězňům bylo povoleno opustit vagóny. Někteří si rozdělali ohničky, aby se alespoň trochu ohřáli, někteří sháněli cokoli k jídlu. Všichni čekali. Do toho se ze směru od Falknova přiblížil vojenský vlak, jenž se vzápětí stal terčem leteckého náletu. Bylo 15. dubna večer a v této chvíli začal útěk Jaroslava Krause a jeho druhů.

Útěk

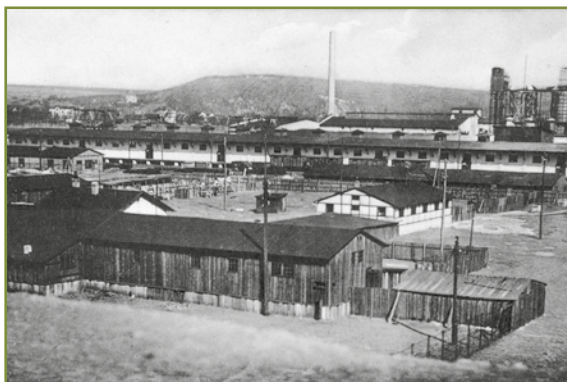
V nastalém zmatku výbuchů se vězni ve snaze zachránit se rozprchlí. *„V ten okamžik nefunguje mozek, to je vteřina rozhodnutí. Jindra mne chytil za ruku, přeskočili jsme příkop u trati a utíkali do prudké stráně. Využívali jsme keřů a kamenů a běželi stále výš. Najednou jsme slyšeli výstřely. V široké rojnici se k nám blížili hoši z Hitlerjugend, něco vykřikovali, zaléhali a stříleli o sto šest. Oni byli lovci a my lovná zvěř. Teď teprve začal běh o život. Přískokama vzhůru. Najednou jsem běžel sám směrem k hustému porostu smrků, tam jsem padl a rozhlížel se, kde vlastně jsem. Hluk výstřelů se zdál najednou hodně vzdálen. Běžel jsem dál k vyšším stromům, kde jsem se zcela náhle srazil s Jirkou Lamlem a Frantou Pekárkem ze sousedního táborového baráku.“* Tak vzpomínal Jaroslav Kraus na počátek útěku.

S bratrem se nesešli. Ten byl vrácen zpět do transportu a nakonec deportován zpět do Terezína, kde se však nakazil tyfem a v červnu 1945 zemřel.

Nutno poznamenat, že většina vězňů se rozprchla nikoliv ve snaze uprchnout, nýbrž uniknout zkáze bombardování. Zubožené lidské trosky si uvědomovaly, že v cizím a nepřátelském prostředí nemají mnoho šancí. Navíc jsou zaznamenána svědectví, kdy vězně nenaháněly a nechytaly jen ozbrojené složky, nýbrž i místní lidé ozbrojení loveckými puškami, kteří několik uprchlíků chytili a vrátili zpět do transportu.

Tři uprchlíci se museli rychle rozhodnout, co podniknou dál. Buď se vrátí do transportu vstříc nejisté budoucnosti, nebo vyrazí směrem k ještě nejistějším zítřkům vystavující se riziku, že v případě dopadení budou jako uprchlí vězni popraveni. Po krátkém rozhodování se zvolili druhou variantu.

Hustý dým jasně označoval místo, od něhož se snažili lesem dostat se co nejdál. Sil ubývalo, začalo se smrákat, tak podél nějakého potoka sešli do údolí, kterým procházela železniční trať. U ní narazili na domek, v němž se topilo a v němž zaznamenali několik spáčů. Byli tak vysileni, že padli na zem a okamžitě usnuli. Ráno se naštěstí probudili dříve a nepozorovaně domek opustili. Poznámka naštěstí je na místě, neboť si všimli, že pověšené kabáty byly značeny zelenými šípovými kříži. Možná šlo o Maďary na útěku z práce v Říši, ale oni neměli prázdnou chuť to nějak podrobněji zjišťovat.

Chemické závody v roce 1945. V popředí se nachází ubytovny pro dělníky, v nichž zřejmě přespali naši uprchlíci. (archiv Waltera Kámfy).

První noc na svobodě přečkali a raději se rychle vzdalovali od nebezpečné společnosti. Šli opět údolím potoka, když se po čase náhle na stráni objevilo osamělé venkovské stavení. Jirka Lapl si první dodal odvahy a záhy zjistil, že dům je v tuto chvíli obýván německy hovořící ženou se dvěma malými dětmi. Selka každému ukrojila z pecny krajíc chleba a namazala jej vrstvou pravého sádla. Po dlouhé době nějaké jídlo. Byli si vědomi toho, že paní domu má možná větší strach než oni a hlavně, že ona si uvědomuje, že se jedná o uprchlé vězně, o nepřátele říše. Nezdržovali se a ještě s krajícem v ruce stavení opustili.

Krátce na to se setkali s mužem neurčitého věku a podivného chování, z něhož usoudili, že se jedná o venkovského blázna. Nebyla s ním domluva, nebylo jasné, jak se zachová. Spěchali co nejdál od blázna, selky, trati a údolí, takže je opět pohltit neznámý hluboký les.

Únava, hlad, chlad a nejistota omezovaly jejich pohyb. Odpočívali v houští, ztratili pojem o čase. Vymýšleli si svou vylhanou minulost, podle níž měli být českými dělníky, kteří se vrací z Říše, kde při bombardování přišli o veškeré doklady. Zkoušeli se navzájem ze svých smyšlených životopisů. Místem narození měl být Hodonín, o němž věděli, že už je v moci sovětské armády, jména vymýšleli podobná původním – Jaroslav Kraus zvolil jméno Krátký, Lampl se stal Lamačem a Pekárek Procházkou.

Postupovali dále, opakovali si své smyšlené životopisy a postupně se dostali zpět k údolí, kde vedla hlavní trať. Náhlý pískot lokomotivy je o tom dostatečně ujistil. Byl to civilní vlak a jeden z vagónů byl označen oprýskanou tabulkou s nápisem PLAUEN – FALKENAU. Konečně znali směr, údolím podél trati do Falknova, do vnitrozemí.

Zmožení vyčerpáním nebyli schopni domyslet možné důsledky, vyrazili po cestě vedoucí souběžně s tratí. Přes záda měli přehozené deky, aby nebyly vidět vystřižené čtverce, v ruce drželi klacek a nesli si misky. Za zatáčkou byla cesta přehrazena zátarasem hlídaným ozbrojenými příslušníky Volkssturmu. „*Najednou se ozvalo, Stůj! Ruce vzhůru!*“ Asi deset pušek čouhalo z té barikády přímo na nás tři a my tam stáli jak tři apoštolové s těma klackama v ruce. Papíry! Neměli jsme žádný, tak ten velitel vybral jednoho domobrance, aby nás odvedl.“

Starý „folkšturmák“, který měl stejné problémy s pohybem jako oni, je dovedl na četnickou stanici do Oloví a předal místnímu četníkovi. Ten na starém psací stroji začal zapisovat jejich výpovědi. Odvyprávěli své naučené historky, ale záhy bylo jasné, že jim nevěří. Netrvalo dlouho a donutil je uvést pravé jména a skutečné adresy. To už propadali zoufalství, neboť si plně uvědomovali, že on ví, že má před sebou židovské vězně, kteří uprchli z transportu. Když četník dokončil své záznamy, přikázal jim vstát a vyvedl je ze stanice. Šli večerním městečkem. K jejich velkému překvapení se zastavili v místním hostinci, kde jim nechal od výčepního natočit do misek pivo a koupil jim kousek chleba. Pak je odvedl do místní továrny, kde je zamkl v betonovém protiletectvém krytu.

„*Tak toto je poslední noc v našem životě!*“ Všichni tři mysleli na to samé a ze zoufalství je brzy ráno vytrhl stejný četník, který je vyvedl ze sklepa. Ovšem nikoliv před popravicí četou, nýbrž na nádraží. Nastoupili do vlaku a četník se na ně obrátil s otázkou: „*Pojedeme do Karlových Varů na gestapo, nebo do Falknova na pracovní úřad?*“ Odpověď byla rychlá a jednoznačná, když trojhlasně zaznělo: „*Falknov!*“

Ve Falknově

Zakrátko vlak zastavil na falknovském nádraží. Díky četnickému doprovodu přešli i most přes Ohři, na němž mělo své kontrolní stanoviště polní četnictvo a každého kontrolovalo, ani se nenadáli a vešli do nějaké továrny (dle všeho to byla chemička). V kanceláři je přijala žena, které četník řekl, že přivádí tři české dělníky, kteří při bombardování přišli o všechny doklady a kteří se u něj včera přihlásili s tím, že chtějí dále pracovat pro Říši, načež on si vzpomněl na ni, že potřebuje pracovní síly, tak je přivedl.

Četník se předpisově rozloučil s paní a než opustil místnost, trčil ještě Jiřímu Lamplovi několikamarkovou bankovku. Na dřevěném baráku, kam byli vzápětí posláni, nemohli uvěřit svému štěstí a přemýšleli, proč se četník tak zachoval. Závěr byl jasný – vytvářel si alibi, měl jména i s adresami jako důkaz, že koncem války pomohl třem židovským uprchlíkům.

Ubytovna byla prázdná, směna ještě neskončila. Podařilo se jim vyměnit své koncentračnické hadry za pracovní oděvy, takže už nebudili takové podezření.

Psal se 17. duben 1945 a Sokolov se stal poprvé cílem rozsáhlého leteckého bombardování. Když začaly houkat sirény, běželi se schovat s ostatním továrním osazenstvem do krytů, jež byly vykopány v přilehlé stráni. Tam bez újmy bombardování přečkali. Jaroslav Kraus vzpomíná, že ve sklepení usnul a probudil se až ráno. To ráno se na baráku, který nebyl zasažen útokem, všichni tři přátelé setkali a následně se rozhodli, že se vydají do města.

Procházeli kolem trosek a rozhodli se, že zajdou na radnici, neboť toto byla vhodná příležitost, aby získali tolik potřebné doklady. Úředník, který je přijal, vyslechl jejich příběh o vybombardovaných českých dělnících, nechal je vyplnit nějaké formuláře a následně jim vystavil potřebné doklady a dokonce vydal potravinové lístky na brambory, tuřín a margarín. Pan Kraus dodnes uschovává onu listinu na jméno Jaroslav Krátký, potvrzenou falknovským starostou a policejními orgány a opatřenou razítkem s říšskou orlicí s hákovým křížem, která židovským uprchlíkům (i koncem války mnozí vnímali Židy jako něco podřadného, co nemá právo žít!) otevírala nové možnosti. *„Po pěti letech máme policejní doklad na to, že jsme lidé, a k tomu s německou orlicí.“*

S pocitem uspokojení se vydali zpět k továrně. Nedaleko mostu však narazili na sevřený útvar, v němž s hrůzou poznali vězně z jejich transportu i strážné, které taktéž dobře znali a kteří znali je.

Okamžitě usoudili, že další pobyt ve městě i s náležitými doklady je pro ně nebezpečný. Vrátili se na náměstí, na potravinové lístky i za peníze od olovského četníka nakoupili vše, co se dalo sehnat, a se zásobami se vrátili na ubikaci v továrně. Do noci na kamnech vařili brambory a zapékali je do táborových jídelních misek. Časně ráno 19. dubna opustili Sokolov a vydali se po silnici směrem na Karlovy Vary, směrem do Čech.

Silnice byla silně frekventovaná jak vozidly tak pěšími, takže si jich po celou cestu nikdo nevšímal. Prošli Loktem, a když se dostali nad Karlovy Vary, viděli, že k nebi stoupá vysoký sloup hustého černého kouře. Ten den byly ničivě bombardovány Rybáře včetně Horního nádraží.

V Karlových Varech se na ně opět usmálo štěstí, neboť narazili na nákladní auto, které neslo na dveřích český nápis: „M. Figlovský, Mikulandská ulice č. 4, Praha“. Po krátkém český vedeném rozhovoru jim řidič naznačil, aby vylezli na korbu, kde pod plachtou byl náklad dřevěných desek.

Vyjeli, ovšem nikoliv do vnitrozemí, ale vzhůru do Krušných hor. Cílem byla pila v Johanngesengstadt, kde vyložili náklad a rychle se vrátili pod plachtu na prázdnou korbu. Ráno byli opět v Karlových Varech. Řidič nabral ještě další pasažéry, pak konečně nákladák na dřevoplyn s těžkým supěním zdolal serpentiny z Karlových Var a pomalu zamířil směr Praha.

Vůz jel pomalu i po rovině, cesta byla dlouhá, s mnoha přestávkami, několikrát se utíkali schovat před letadly. 24. dubna 1945 vystoupili na Bílé Hoře, byli doma.

Epilog

V Praze se Jaroslavu Krátkému podařilo na základě potvrzení z Falknova získat policejní přihlášku, která mu umožňoval pohyb po městě, nicméně stále musel být opatrný, stále hrozilo, že by jej mohl někdo poznat a udat. Setkal se s matkou a díky ní se dočkal konce války u známých v Horoměřicích, dnes součást Prahy.

Poválečný život byl těžký. Jaroslav začal pracovat jako úředník nemocenské pojišťovny, staral se o nemocné rodiče. Dálkově vystudoval ekonomii, získal titul inženýr a věnoval se problematice místního rozvoje.

Tim, že přežil šoa, se začal aktivně angažovat v židovské obci a jako sionista byl i s rodinou v hledáčku státní bezpečnosti. To už je ovšem jiná kapitola, jak nacistická perzekuce přešla v komunistickou, na kterou v tomto příspěvku není, bohužel, místo.

V roce 1947 se oženil a s manželkou Irenou mají dvě děti a jsou spolu dodnes.

Místo závěru aneb O šťastných náhodách

K neobyčejnému příběhu Jaroslava Krause mne přivedla série náhod. Ta první byla, že jsem se dostal k semináři o využití svědectví přeživších pamětníků, jež loňského roku pořádala pražská pobočka USC Shoah Foundation.

Tato organizace, nějaký čas neprávě nazývána Spielbergova nadace, vznikla v roce 1994 a na jejím počátku opravdu figuruje jméno amerického režiséra Stevena Spielberga, který po zkušenostech s natáčením filmu Schindlerův seznam inicioval vznik nadace Survivors of the Shoah, jež si dala za cíl zaznamenat svědectví přeživších pamětníků holocaustu. V roce 2006 vzala nadaci pod svá křídla Univerzita Jižní Kalifornie (odtud současný název) a organizace rozšířila svou činnost i o vzdělávací programy, přičemž dále pokračuje v zaznamenávání svědectví o dalších genocidách, kupříkladu v bývalém Sovětském svazu, Jugoslávii, Kambodži, či ve Rwandě. K problematice šoa se nachází v jejím archivu více než 50 000 svědectví v mnoha jazycích, včetně češtiny. Pro případné zájemce je v České republice jediné přístupové místo, kde je možno celá svědectví studovat, a to se nachází v Praze v Centru vizuální historie Malach, jež našlo své útočiště v budově Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy na Malostranském náměstí v Praze.

Druhá náhoda chtěla, že první svědectví, které jsem jako studijní materiál měl zpracovávat, byla právě výpověď pana Krause. Neobyčejně zajímavý příběh, který se navíc přímo týká našeho regionu, dal nakonec vzniknout i tomuto příspěvku.

Ta poslední náhoda, nikoliv ovšem co do významu, přinesla neobyčejně zajímavé setkání a nezapomenutelný zážitek. 14. srpna 2012 jsme

měli společnou večeři a besedu s panem Krausem a jeho manželkou Irenou. Dorazil neobyčejně vitální devadesátiletý pán, doprovázený šarmantní dámou, a okamžitě svým vyprávěním zaujal celou společnost. Když zjistil, že jsem ze Sokolova, začal vzpomínat na své válečné zážitky. Přičemž svolil, abych si jeho vzpomínky natáčel, a trpělivě odpovídal na mé všetečné dotazy. Navíc mi daroval rukopis svých vzpomínek.

Vladimír Rozhon

Jaroslav a Irena Krausovi při besedě s účastníky semináře USC Shoah Foundation 14. 8. 2012 (foto Ibrahimić).

Rytíř Kryštof z Týna – život válečníka a diplomata na sklonku středověku

Rod rytířů písících se z Týna, který je dnes součástí Lomnice, se v písemných pramenech objevil již ve druhé polovině 14. století. Tehdy sídlili na týnecké tvrzi a v jejich vlastnictví bylo rovněž pět dvorů v Rychnově a jeden dvůr ve Svatavě. Dle dochovaných svědectví bylo členů tohoto rodu velké množství, avšak s jedinou výjimkou po nich kromě jejich jmen v lenních knihách či ve svědečných řadách listin nic jiného nezůstalo, a tím pádem o nich mnoho nevíme. Výše míněnou výjimkou byl Kryštof z Týna, významný diplomat, tlumočník a válečný kondotíer, jehož dostatečná míra sebevědomí a gramotnosti zapříčinila, že po sobě zanechal poutavou autobiografii, popisující jeho pohnuté životní osudy.

Rytíř Kryštof z Týna se narodil kolem r. 1453, tedy v době, kdy na český trůn nastoupil mladý Habsburk Ladislav Pohrobek. Číst a psát se naučil pravděpodobně již v dětském věku a nemůžeme tudíž vyloučit, že byl snad původně určen církevní dráze. Na druhou stranu byla gramotnost v řadách nižší šlechty v pozdním středověku již poměrně běžná, jak dokazují například texty panoše Jaroslava či Václava Šaska z Bírkova. V osmnácti letech byl svým otcem Hildebrantem z Týna vyslán z rodné tvrze do světa s jedním zlatým na cestu. Zda šlo o cestu „na zkušenou“ či zda byl vyhnán, zůstává otázkou. Obohacen jedním zlatým vyrazil nejprve pešky do Řezna a odtud se posléze plavil po Dunaji až do Vídně, kde potkal svého livného strýce Michala z Týna, který mu nejprve dopomohl k získání služby v kraňském Gurfeldu (dnes Krško, Slovinsko) a poté u hraběte Schwamberga ve štyrském Friedau (dnes Ormož, také Slovinsko). Kraňsko i Štýrsko byly tehdy ohrožovány nájezdy Turků, s nimiž se zde rytíř Kryštof několikrát střetl. Roku 1477 se dostal blíže neznámým způsobem do služeb císaře Fridricha III., tehdy válčícího s uherským králem Matyášem Korvínem. Původně byl Kryštof pouhým řadovým vojákem pod velením hejtmána Václava Vlčka z Čenova, ale časem se výrazně zviditelnil a záhy se sám stal hejtmánem a správcem císařových hradů v Istrii. Císař Fridrich III. jej posléze povýšil na kraňského místodržícího a Kryštofovým sídlem se tak na čas stal hrad v dnešní slovinské metropoli Lublani. Coby místodržícího pověřoval císař Kryštofa mnohými diplomatickými misemi a ten se v rámci jejich plnění pohyboval mimo jiné i v italských městech Bologni, Ferrare, Urbinu, Miláně a Mantově.

Konflikt mezi císařem a Matyášem Korvínem však nadále trval a značný problém představovalo i to, že na území Kraňska sídlili Korvínovi příznivci, s jejichž pomocí se zde král Matyáš snažil prosadit

Zámek Starý Hrozenatov, dříve hrad, který se stal r. 1506 sídlem Kryštofa z Týna.

svou moc. Nejvýraznějším podporovatelem Matyáše Korvína v této zemi byl Erasmus Lueger, bezecný bandita, okrádající místní obyvatelstvo. Jeho hrad Lueg (dnes Predjamský hrad) r. 1484 oblehlo velké vojsko pod velením císařových vojevůdců, mezi nimiž byl i náš Kryštof. Ten měl mít před hradem „tři velké pušky“, tedy děla zvaná bombardy. Erasmus byl nakonec během obléhání zasažen dělovou koulí a skonal. Kryštof poté v Norimberku od císaře obdržel za své věrné služby řetěz v hodnotě 200 zlatých a po císařově smrti r. 1493 se vrátil domů. Po svém návratu však neměl nárok na týnskou tvrz, a tak se živil službou různým pánům jako válečný kondotíer a tlumočník. Jeho služeb využíval i český král Vladislav Jagellonský, který jej pověřil seznáním hostů na jeho svatbu s Annou z Foix v Budíně. Méně slavnou službou však byla Kryštofova účast v tzv. landshutské válce, kdy Kryštof jako kondotíer naverboval v Čechách vojáky pro falckraběte Ruprechta, leč tito „žoldnéři z Čech“, jak je nazývá německá historiografie, byli zčásti zmasakrováni a zčásti zjati v bitvě u Schönbergu roku 1504. Teprve v roce 1506 se Kryštof usadil, a to na hradě Starý Hrozňatov na Chebsku, který zakoupil od bratří Frankengrünerů. Kryštofův rod toto panství vlastnil až do počátku 17. století.

Chebsko bylo na počátku 16. století ohrožováno loupeživým rytířem Jiřím Cedvicem, který přepadal chebské měšťany, své šlechtické sousedy i jejich poddané. Zoufalí Chebané požádali Kryštofa z Týna coby zkušeného diplomata o zprostředkování míru mezi nimi a Cedvicem. K jeho uzavření sice došlo, ale Jiří Cedvic jej záhy opět porušil. Když se na podzim r. 1508 Kryštof chystal na cestu do Chebu, byl nedaleko svého hradu přepaden Cedvicovým spojencem Enderlem z Bachu a odvezen do vězení na hrad Kűps blízko Kronachu. Jedné noci však jeho dozorce špatně zavřel dveře cely, Kryštof proklouzl ven a několikrát jej bodnul mečem, který měl dozorce u sebe. Ten však ještě stihnul vyvolat poplach, a tak Kryštofovi nezbývalo než vyskočit z okna do příkopu. Byl prosinec a náš rytíř utíkal nocí neznámo kam, jsa oděný jen v košili a pletenou čapku. Nakonec však jeho útěk dopadl dobře, neboť narazil na služebníky braniborského markrabě Fridricha a bamberského biskupa Jiřího, kterým dříve sloužil. Ti jej vypravili na cestu domů a poskytli mu peníze a ozbrojený doprovod.

Na podzim následujícího roku byl Cedvicův hrad Libá obležen a dobyt, leč Cedvicovi a Enderlemu z Bachu se podařilo uprchnout. Kryštof z Týna se však tehdy již zaobíral jinými záležitostmi, neboť se účastnil jednání v Praze, jejichž cílem bylo obnovení lenního svazku 16 hornofalckých měst a hradů k zemím Koruny české. Přestože byly tyto události ve výsledku spíše pouhou formalitou, jejich popis z pera Kryštofa z Týna představuje náhled do honosného prostředí pražského dvora krále Vladislava Jagellonského,

který bývá co se míry reprezentativnosti – a nutno podotknout, že neprávem – značně podceňován. Pro samotného Kryštofa bylo bezpochyby největším zážitkem to, že jej samotný král Vladislav pasoval na rytíře. Tím byl sice již dříve, leč pouze ve smyslu příslušníka rytířského stavu. Poté se vrátil domů a věnoval se hospodaření na svém panství, neboť se již patrně cítil být značně unaven a stár. Roku 1516 sepsal v samém závěru svého života urbář svého

Terénní relikty tvrze v Týně - val, příkop a tvrzištní pahorek.

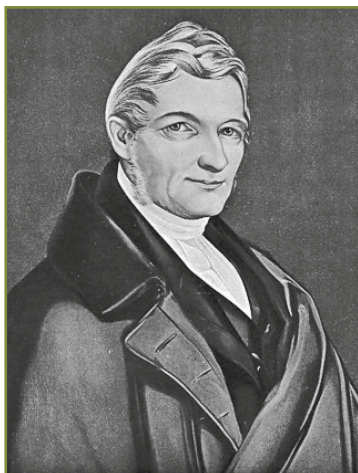
panství, který zhruba v polovině volně přechází v paměti. Sepsal je „nikoliv pro slávu, ale pro své děti, aby věděly, že svého majetku nenabyl zlovolně, střílením a loupením, nýbrž poctivou službou“. V českém prostředí je Kryštofův text jedinou středověkou šlechtickou autobiografií, což jej činí naprosto unikátním pramenem. Kryštof z Týna zemřel pravděpodobně někdy mezi lety 1516–1517 a Hrozňatov po něm drželi jeho synové Kryštof II. a Linhart, vnuk Ruprecht a pravnucci Ludvík Bartoloměj a Jan Bernard, kteří byli značně zadlužení, v důsledku čehož museli panství prodat. Těmito bratry hrozňatovská větev rytířů z Týna vymřela. Jejich týnečtí příbuzní dožívali v Týně a v Lomnici ještě v polovině 17. století. Do dnešních dob po nich ve zdi kostela v Lomnici zůstalo několik renesančních náhrobků.

Jan Boukal

O pomníku Franze Xavera Gabelsbergera v Kraslicích

Nedaleko evangelického kostela v kraslických Městských sadech, na úpatí Zámeckého vrchu, si dnes můžeme všimnout podstavce pomníku. Kdysi na něm byla umístěna busta tvůrce německého těsnopisu Franze Xavera Gabelsbergera. Celkovou koncepci pomníku i bustu vytvořil kraslický rodák, akademický malíř a sochař Franz Gruss. V blízkosti městského parku nejprve byl vytvořen kamenný kruhový podstavec zakončený zídou z kamenných kvádrů. Zhotovení pomníku i busty financoval místní Německý spolek stenografů (Deutscher Stenografenverein Gabelsberger). Ve Státním okresním archivu Sokolov se sídlem v Jindřichovicích jsou uloženy o činnosti kraslického spolku stenografů dokumenty z let 1884 až 1934. Fond však není pro veřejnost přístupný.

Pomník, na němž je dodnes dobře čitelný znak spolku stenografů a také Gabelsbergerovy iniciály v těsnopisu, byl nejen za účasti členů spolku, ale i mnoha kraslických obyvatel slavnostně odhalen 3. června 1934. Tehdy zde i poprvé zavlála československá státní vlajka.

F. X. Gabelsberger.

GABELSBERGEROVA SOUSTAVA (1834)

Abeceda: b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z, aa, ab, ac, ad, ae, af, ag, ah, ai, aj, ak, al, am, an, ao, ap, aq, ar, as, at, au, av, aw, ax, ay, az, ba, bb, bc, bd, be, bf, bg, bh, bi, bj, bk, bl, bm, bn, bo, bp, bq, br, bs, bt, bu, bv, bw, bx, by, bz, ca, cb, cc, cd, ce, cf, cg, ch, ci, cj, ck, cl, cm, cn, co, cp, cq, cr, cs, ct, cu, cv, cw, cx, cy, cz, da, db, dc, dd, de, df, dg, dh, di, dj, dk, dl, dm, dn, do, dp, dq, dr, ds, dt, du, dv, dw, dx, dy, dz, ea, eb, ec, ed, ee, ef, eg, eh, ei, ej, ek, el, em, en, eo, ep, eq, er, es, et, eu, ev, ew, ex, ey, ez, fa, fb, fc, fd, fe, ff, fg, fh, fi, fj, fk, fl, fm, fn, fo, fp, fq, fr, fs, ft, fu, fv, fw, fx, fy, fz, ga, gb, gc, gd, ge, gf, gh, gi, gj, gk, gl, gm, gn, go, gp, gq, gr, gs, gt, gu, gv, gw, gx, gy, gz, ha, hb, hc, hd, he, hf, hg, hh, hi, hj, hk, hl, hm, hn, ho, hp, hq, hr, hs, ht, hu, hv, hw, hx, hy, hz, ia, ib, ic, id, ie, if, ig, ih, ii, ij, ik, il, im, in, io, ip, iq, ir, is, it, iu, iv, iw, ix, iy, iz, ja, jb, jc, jd, je, jf, jg, jh, ji, jj, jk, jl, jm, jn, jo, jp, jq, jr, js, jt, ju, jv, jw, jx, jy, jz, ka, kb, kc, kd, ke, kf, kg, kh, ki, kj, kk, kl, km, kn, ko, kp, kq, kr, ks, kt, ku, kv, kw, kx, ky, kz, la, lb, lc, ld, le, lf, lg, lh, li, lj, lk, ll, lm, ln, lo, lp, lq, lr, ls, lt, lu, lv, lw, lx, ly, lz, ma, mb, mc, md, me, mf, mg, mh, mi, mj, mk, ml, mm, mn, mo, mp, mq, mr, ms, mt, mu, mv, mw, mx, my, mz, na, nb, nc, nd, ne, nf, ng, nh, ni, nj, nk, nl, nm, nn, no, np, nq, nr, ns, nt, nu, nv, nw, nx, ny, nz, oa, ob, oc, od, oe, of, og, oh, oi, oj, ok, ol, om, on, oo, op, oq, or, os, ot, ou, ov, ow, ox, oy, oz, pa, pb, pc, pd, pe, pf, pg, ph, pi, pj, pk, pl, pm, pn, po, pp, pq, pr, ps, pt, pu, pv, pw, px, py, pz, qa, qb, qc, qd, qe, qf, qg, qh, qi, qj, qk, ql, qm, qn, qo, qp, qq, qr, qs, qt, qu, qv, qw, qx, qy, qz, ra, rb, rc, rd, re, rf, rg, rh, ri, rj, rk, rl, rm, rn, ro, rp, rq, rr, rs, rt, ru, rv, rw, rx, ry, rz, sa, sb, sc, sd, se, sf, sg, sh, si, sj, sk, sl, sm, sn, so, sp, sq, sr, ss, st, su, sv, sw, sx, sy, sz, ta, tb, tc, td, te, tf, tg, th, ti, tj, tk, tl, tm, tn, to, tp, tq, tr, ts, tu, tv, tw, tx, ty, tz, ua, ub, uc, ud, ue, uf, ug, uh, ui, uj, uk, ul, um, un, uo, up, uq, ur, us, ut, uu, uv, uw, ux, uy, uz, va, vb, vc, vd, ve, vf, vg, vh, vi, vj, vk, vl, vm, vn, vo, vp, vq, vr, vs, vt, vu, vv, vw, vx, vy, vz, wa, wb, wc, wd, we, wf, wg, wh, wi, wj, wk, wl, wm, wn, wo, wp, wq, wr, ws, wt, wu, wv, ww, wx, wy, wz, xa, xb, xc, xd, xe, xf, xg, xh, xi, xj, xk, xl, xm, xn, xo, xp, xq, xr, xs, xt, xu, xv, xw, xx, xy, xz, ya, yb, yc, yd, ye, yf, yg, yh, yi, yj, yk, yl, ym, yn, yo, yp, yq, yr, ys, yt, yu, yv, yw, yx, yy, yz, za, zb, zc, zd, ze, zf, zg, zh, zi, zj, zk, zl, zm, zn, zo, zp, zq, zr, zs, zt, zu, zv, zw, zx, zy, zz.

Gabelsbergerův těsnopis.

Gabelsbergerovy iniciály psané těsnopisem.

Zajímavé jsou okolnosti vzniku busty. Na počátku července v roce 1933 na hudebních a národopisných slavnostech Kraslicemi projížděl průvod s alegorickými vozy. Jedním z nich byl i vůz místního spolku stenografů s Gabelsbergerovou bustou. Tehdy nejspíše mohlo dojít k dohodě mezi spolkem místních stenografů a Grusselem.

Krátce po druhé světové válce ovšem busta zmizela a na podstavec pomníku byla v 50. letech umístěna busta Fučíka. Městské sady poté i přejmenovány na sady Fučíkovy.

V roce 1972 pomohla náhoda Gabelsbergerovu bustu znovu objevit. Tehdy chlapci z turistického a vlastivědného oddílu pod vedením kraslického učitele a historika Václava Kotěšovce našli na hřbitově neznámou a částečně i poškozenou bustu. Až po uveřejnění výzvy v regionálním tisku a následném pátrání v archivech se podařilo nalezenou bustu identifikovat. Busta byla poté umístěna v kraslické hřbitovní kapli. Na počátku 21. století byla věnována spolku těsnopisců do německého města Karlstein – Dettingen, kde bustu nejprve zrestaurovali a pak i nedaleko místního kostela slavnostně odhalili.

Kdo vlastně byl Franz Xaver Gabelsberger? Narodil se 9. února 1789 v bavorském Mnichově a bývá považován za vynálezce německého těsnopisu, který byl i později po něm pojmenován. Někdy bývá označován také za průkopníka kurzívního stylu v těsnopise. Jeho těsnopisná soustava byla převedena do mnoha jazyků.

Těsnopis je zjednodušené písmo určené k velmi rychlému, snadnějšímu a úspornějšímu zápisu informací. Těsnopis, rychlopis či stenografie se překládá z řeckého slova „stenos“ těsný a „grafé“ psaní. Jeho znaky pro hlásky jsou značně zjednodušené proti běžnému písmu, některými znaky se zkráceně označují časté skupiny hlásek, zkracují se však i častá slova či sousloví (tzv. hieroglyfický princip). Jako

rozlišovací prvek je používána například poloha znaku vůči řádce a také zesílení.

První známou těsnopisnou soustavu vytvořil již 1. století př. n. l. Marcus Tullius Tiro, nejdříve otrok a poté i sekretář Marca Tullia Cicerona! Jedná se o tzv. „tironské noty“. Byla používána k zápisům z římského senátu a později, až do 10. století n. l., i administrativě předních evropských panovnických rodů. Užívání novodobého těsnopisu je známo od poloviny 16. století.

Franz Xaver Gabelsberger začal nový těsnopisný systém vyvíjet již

Odhalení pomníku F. X. Gabelsbergerovi v Kraslicích v roce 1934.

ve svých 28 letech, kdy pracoval jako zapisovatel u bavorské vlády. Mladý úředník chtěl sobě i kolegům ulehčit písařskou práci. Novou těsnopisnou soustavu tak vytvářel z běžného písma a založil grafickou soustavu, kdy samohlásky označoval různým způsobem symbolicky na souhláskách. Při své práci využíval své znalosti z oborů kaligrafie a litografie. Zabýval se i mnemonikou a dešifrováním. Jeho těsnopisná soustava se rychle šířila po jižním Německu, v Sasku i Rakousku, kde tehdy vzniklo mnoho těsnopisných spolků. Jeho systém byl poprvé popsán v roce 1834. Franz Xaver Gabelsberger zemřel v lednu 1849.

Těsnopis samozřejmě pronikl i do Čech. Autorem první české těsnopisné soustavy z roku 1845 a významným propagátorem Gabelsbergerova díla byl Hynek Jakub Heger a první český stenografický spolek vznikl v roce 1859 v Praze. V současnosti je těsnopis vzhledem k rychlému rozvoji techniky na určitém ústupu. Český těsnopisný spolek založený 5. března 2001 je však stále aktivní.

Stanislav Meinl

Filmová Přebuz aneb Na konci světa

V roce 1975, tedy rok poté, co se na Kostelní Bříze natáčel film *Sedmého dne večer*, o němž jsme psali minule, zavítali filmaři opět na Sokolovsko, aby zde pořídili záběry k dalšímu filmu s pohraniční a kriminální tematikou.

Režie se tentokrát ujal dnes již zesnulý Ivo Novák, k jehož zřejmě nejznámějším dílům patří komedie *Léto s kovbojem* (v hlavní roli Jaromír Hanzlík a Dana Kolářová) či lehká satira na první republiku *Fešák Hubert* (s Karlem Heřmánkem a Petrem Kostkou). Film dostal příznačný název *Na konci světa*, hudbu k němu složil známý hudebník Petr Hapka a ve filmu se objevila celá řada proslavených herců (Luděk Munzar, Oldřich Vízner, Andrea Čunderlíková, Jan Faltýnek, Jiří Krampol, Jiří Korn, Zdeněk Řehoř, Josef Somr a další).

Děj filmu, pokud lze o jednotném ději v tomto případě hovořit, nás zavádí do pohraničí počátku 50. let, konkrétně mezi vojáky základní služby jedné z jednotek pohraničnicků a je situován do fiktivní obce Pláně. Sledujeme život několika vojáků v čele s jejich starostlivým a chápajícím velitelem, poručíkem Koudelou (Bronislav Krížan, hlas tomuto slovenskému herci propůjčil Radoslav Brzobohatý), jejich každodenní radosti a strasti v prakticky vybydlené vsi, v níž posádka sídlí a v níž zemřel hostinský. Na jeho místo nastupuje nový zaměstnanec (Jiří Zahajský), ve skutečnosti jeden z bandy převaděčů, kteří převádějí lidi přes hranici na západ a pomáhají agentům ze západu naopak v přechodu do republiky.

V úvodní sekvenci filmu se objevuje bojový vůz Tudor vyjíždějící z areálu cínového dolu na Přebuzi.

Záběr na filmové pohraničnický a přebuzskou roubenou stavbu původního hostince.

Přírodní lokalita Vysoký kámen se stala ve filmu stanovištěm pohraničních hlídek.

Romantická procházka poručíka Koudelý s manželkou mezi ruinami přebuzského dolového areálu.

Dějová zápleтка ala Král Šumavy však není evidentně hlavní motivem filmu. Tím je poměrně fádňí téma odloučenosti od světa, kamarádů, manželek či přítelkyň, které je zde však zpracováno překvapivě odlehčeně, s několika humornými (i když místy spíše rádobyhumornými) situacemi, které kupodivu nepůsobí tolik křečovitě či uměle. Přesto, že film vznikl v době tvrdé normalizace, prakticky zde chybí jinak všudypřítomný důraz na ideologii a politické zaměření, jeden z vojáků dokonce vážně uvažuje o útěku na západ (samozřejmě si to rozmyslí). Situace na hranici i mezi vojáky je pojmána spíše úsměvně, s nadhledem, místy působí děj až jako (snad nechtěná) parodie na dané téma.

Nechybí ani klasická love story mezi neteří místního provozovatele hřebčína (půvabná Andrea Čunderlíková) a jedním z vojáků (Petr Svojtka), který musí kromě dívky svého srdce zlomit i její katolické přesvědčení „teď ne, až po svatbě“, což mu samozřejmě dlouho nepotrvá.

To, kdy a proč film vlastně vznikl, více cítíme z dějové zápletky typu „honu na diverzanty“, kteří jsou samozřejmě negativními hrdiny. Pohraničníci jsou pak logicky hrdiny veskrze kladnými. Poněkud úsměvně, stejně jako takřka celý film, však působí konec, kdy jsou pachatelé vypátráni a zadrženi vojákem-studentem Maryškou (v podání Oldřicha Víznera). Ten s grácií Nicka Cartera a s pomocí řecké filosofie (jakož i svého

velitele) bandu záškodníků zneškodní a dokáže tak, že i inteligent může být v boji proti nebezpečným škůdcům významně nápomocen.

Prakticky všechny scény k filmu se natáčely na Sokolovsku a Karlovarsku. Již v prvních záběrech filmu vidíme areál bývalého cínového dolu u Přebuzi, nedaleko zaniklé obce Rolava. Betonový skelet pobožené úpravny rud či velký bazén pro zahušťování kalů se ve filmu mihne ještě několikrát, ať již jako romantická kulisa při

Filmový záběr na kostel sv. Bartoloměje na Přebuzi.

procházce poručíka Koudely s manželkou či při přestřelce s narušitelem. Rovněž v úvodu spatříme přírodní lokalitu Vysoký kámen u Kraslic, která se stejně jako trosky cínového dolu také zjeví ve filmu vícekrát, konkrétně jako stanoviště jedné z pohraničních hlídek.

Většina záběrů situovaných do obce se natáčela přímo v Přebuzi, takže zde můžeme spatřit kostel sv. Bartoloměje, domy na náměstí či mnohokrát zabíraný hrázděný dům, jenž měl původní č.p. 72 a kdysi sloužil jako zájezdní hostinec. Scény na vlakovém nádraží, které Přebuz nemá, se natáčely ve Vysoké Peci u Nejdku a několik záběrů bylo pořízeno i v Karlových Varech.

Film měl premiéru v pražském kině Lucerna 18. prosince 1975, nicméně brzy zapadl a dnes je spíše poněkud úsměvnou připomínkou filmařského „umění“ doby normalizace.

Vladimír Bružeňák

Jeden z druhé strany barikády – Walter Knaf

Období druhé světové války změnilo a poznamenalo osudy milionů lidí, a to ze všech bojujících stran a států. Na stránkách našeho časopisu jsme viděli či ještě uvidíme nejrůznější příběhy těch, které válka na Sokolovsko zavála nebo odtud přímo pocházeli a které se jim stalo do jisté míry osudem. Většinou to ale jsou příběhy těch, kteří takřikajíc stáli na té správné straně barikády. V rámci historické pravdy a objektivity je však třeba přiznat, že během druhé světové války sloužilo mnoho mužů ze Sokolova a okolí v řadách německé branné moci, tedy na té druhé straně. Bylo by pošetilé a nesprávné tuto skutečnost nevidět a zavrhnout, neseznámit se s ní, neboť historie je jen jedna. Následující příběh proto není jakoukoliv adorací nacismu či nacistů, je jen příběhem, skutečným příběhem, který prostě do historie patří a nedá se z ní vyloučit.

Jedním z takových jedinců byl i Walter Knaf, který byl sice jeden z mnoha, ale přesto patřil mezi výjimečné. Sloužil v pozemní jednotce německého letectva, Luftwaffe, konkrétně v divizi Hermann Göring a byl vyznamenán Rytířským křížem Železného kříže, což bylo jedno z nejvyšších německých vyznamenání. Jeho osud se pokusíme nyní přiblížit.

Walter Knaf spatřil světlo světa 9. listopadu 1919 v Sokolově jako syn bankovního úředníka. V letech 1937-38 prodělal službu v československé armádě, ale 30. září 1938 byla podepsána Mnichovská dohoda, a tím pádem přišlo Československo o svá pohraniční území. Všichni obyvatelé ze zabraného území Sudet, kteří zde k 10. říjnu 1938 bydleli a kteří se do 19. března 1939 nepříhlásili k české obcovací řeči, byli prohlášeni za občany Třetí říše. To byl i případ Walterových rodičů. Na ně se tak vztahovala veškerá práva a povinnosti občanů Říše, tedy i povinná vojenská služba ve všech složkách německé branné moci. Již v létě 1939 byl dvacetiletý Walter odveden. Při odvodu byly určeny kvóty, kolik odvedenců potřebuje který druh vojska, a podle svých dispozic byli jednotliví rekruti přidělováni. Důvodem, proč byl Walter Knaf přidělen právě k letectvu, není znám, tyto informace se v pramenech nedochovaly.

Walter Knaf na dobové fotografii z roku 1943 v hodnosti poručíka (archív autora).

„Freiwillige zur Luftwaffe!“ - Náborový plakát z roku 1939, lákající mladé sudetské Němce ročníků 1917-1922 ke vstupu do Luftwaffe (VHÚ).

Vzácný snímek zachycující divizi HG během bojů u Salerna (US National Archives).

Na přelomu let 1939 a 1940 byl zprvu zařazen do RAD (říšská pracovní služba – Reichsarbeitsdienst), do armády tak vstoupil někdy v druhé polovině roku 1940, konkrétně do výcvikové jednotky letectva, tedy Luftwaffe. Prodělal výcvik parašutisty a k bojové jednotce se dostal někdy na přelomu let 1940 a 1941. Informace o jeho bojové činnosti až do roku 1943 nejsou známy, tohoto roku byl však zařazen k divizi „Hermann Göring“. Kořeny této jednotky sahají až do roku 1933, jako divize byla však zformována roku 1942. Přestože byla oficiálně tvořena parašutisty, byla tato divize v zásadě pozemní bojovou jednotkou a v roce 1943 se několikrát střetla se spojeneckými silami v severní Africe a na Sicílii.

V roce 1943 byl Walter Knaf povýšen z poddůstojníka na důstojníka. Po povýšení velel četě 8. roty 2. praporu 2. tankového granátnického pluku divize „Hermann Göring“. 8. rota byla tzv. těžká a skládala

se z čet ženijní, protitankové, minometné a pěchotních děl.

9. září 1943 se v Salernském zálivu vylodily americké a britské jednotky, konkrétněji americká 5. armáda pod vedením generálporučíka Marka Clarka a britský X. sbor sira Mc Creeryho. Do 11. září postoupily jednotky Spojenců kvůli těžkému odporu pouze o 15 kilometrů do vnitrozemí, a tím pádem se jim nepodařilo výrazně rozšířit předmostí. V tu dobu již jednotky Spojenců čelí protiútokům právě jednotek divize „Hermann Göring“ a 29. divize pancéřových

Další unikátní snímek z bojů u Salerna.

granátníků. Během září a října 1943 se však tlak Spojenců zvyšuje a Walterova divize začíná ustupovat přes Neapol, která byla osvobozena 1. října 1943, směrem na Gustavovu linii, což byla síť německého opevnění táhnoucí se jižně od Říma napříč Apeninským poloostrovem.

V prosinci 1943 zaujala divize postavení a bránila spojeneckým jednotkám v postupu na sever. 3. prosince 1943 byly ze svých pozic na kótě 907 (Monte La Remetance) Američany vytlačeny jednotky 15. divize pancéřových granátníků, ale protiútok vedený vojáky divize „Hermann Göring“ Američany 4. prosince z Monte La Remetance vyhnal. V tu dobu zde těžké boje sváděl se svými muži i Walter Knaf, který i přes těžké ztráty toto postavení zatím udržel. Posil se však nedostávalo a ústup by měl vážné následky pro celý pluk. Spojenecké útoky, konkrétně americké 1st Special Service Force ale neustávaly a 8. prosince byl při jednom z nich Walter Knaf zabit. Již v poledne 8. prosince 1943 byla kóta 907 definitivně obsazena Američany.

Divize „Hermann Göring“ je v lednu 1944 přesunuta k Anziu, kde čelí dalšímu spojeneckému vylodění. Během dubna 1944 je pak divize stažena z fronty a doplněna novými muži. Poté až do konce války si projde různými změnami názvu, rozdělením a bojuje na východní frontě proti Rudé armádě.

4. dubna 1944 byl Walter Knaf za své činy posmrtně vyznamenán Rytířským křížem Železného kříže. Toto vyznamenání se nosilo na stuze na krku a za celou válku bylo uděleno pouze 7313 vojákům.

Jiří Klúč

Od historie vzniku pohlednic k nejstarším pohlednicím Sokolova – 2. část

V tomto čísle přinášíme dokončení článku o prvních pohlednicích města Sokolova. Minule jsme skončili rokem 1895, kdy vyšly první skutečné pohlednice s obrazy města.

Zajímavý je i rok 1896. Zde se už objevuje na pohlednicích jedna z výše zmiňovaných variant, kdy je obrázek zámku nahrazený obrázkem s budovou Střelnice. Navíc má pohlednice na horním okraji přitisk - 19. Gauturnfest des Ober – Eger – Turngaues am 25., 26. und 27. Juli 1896 (19. tělocvičná slavnost horního Poohří ve dnech 25. – 27. července 1896 (obrázek 9). Pohlednice byla vydána u příležitosti této slavnosti a jistě byla i v tomto roce použita. Ale zatím jsem však neobjevil tuto pohlednici bez přitisku. Vedle této pohlednice se již objevily pohlednice ze třetího nákladu a to s vyobrazením zámku. A tak z tohoto roku jsou zatím známy taktéž pouhé dvě pohlednice.

Z následujícího roku 1897 znám tři pohlednice. Především je to pohlednice, která již nemá přitisk k tělocvičné slavnosti. Také se již objevila nová řada litografických pohlednic. Určujícím prvkem je kašna se sokolníkem (obrázek 10). Další tři záběry (pohled na město, náměstí a most) jsou neměnné. Poslední záběr byl na pohlednici obměňován. Postupně se na pohlednici objevilo pět záběrů - klášter, budova střelnice, zámek, hotel Götzl a svatavský hostinec U zeleného věnce. Z pohlednic prošlých poštou v roce 1897 jsou známy pohlednice s obrázky kláštera a budovy střelnice. Taktéž na těchto pohlednicích nechybí nápis Gruss aus Falkenau a. d. Eger.

Takovou malou záhadou je pohlednice s městskou školou a tělocvičnou (obrázek 13). Nejde již o klasickou litografii, ale o celozáběrovou pohlednici. O obou budovách víme, že byly postaveny v roce 1894. Na pohlednici však není vidět židovská synagoga, která byla postavena v roce 1897. U obdobných pohlednic je z totožného místa pohledu vidět vždy alespoň část kupole synagogy. To by svědčilo o tom, že pohlednice vznikla někdy před rokem 1897. U prošlých dvou exemplářů, které jsem měl možnost prostudovat, byl datum z roku 1904. To zřejmě svědčí o tom, že zřejmě byla vydána asi později. Taktéž technika tisku (rastrový knihtisk) svědčí spíše o pozdějším vydání. Zřejmě jde o případ, kdy k vydání pohlednice byla použita starší předloha z období, kdy ještě synagoga nestála.

Tato pohlednice zachycuje německou (centrální) školu a tělocvičnu (Turnhalle).

Rokem 1898 se ve sbírkách sběratelů pohlednic Falknova začínají objevovat pohlednice s pouze jedním záběrem – celozáběrové (obrázek 12). Většina těchto pohlednic byla zhotovena jinou tiskovou technikou – světlotiskem. Světlotiskový tisk je oproti litografii již tiskařskou reprodukcí fotografické záběru a je tedy věrný předloze. Postupně se stává nejrozšířenější tiskovou technikou ve výrobě pohlednic. A hlavně je levnější. Tyto pohlednice jsou i kolorovány a tak často máme vedle sebe jednobarevnou pohlednici a stejnou pohlednici kolorovanou. Smysl toho počínání je v různé ceně za pohlednici pro kupujícího. Málokdy však mezi kolorovanými pohlednicemi najdeme kvalitní pohlednici. Kolorování se provádělo ručně či přes šablonu a soutisk barev není přesný. A navíc kolorování pohlednic se provádělo v dílně a barvy neodpovídají reálné skutečnosti. Například barvy střech jsou většinou v jedné barvě bez ohledu na to, jaká byla skutečnost. Tyto kolorované pohlednice nelze brát jako skutečný doklad o barevnosti města. Oproti tomu jednobarevné světlotiskové pohlednice jsou velice hodnotné. V tomto roce už dochází k podstatnému nárůstu pohlednic Falknova.

Z období let 1895 – 1897 mám zaregistrováno celkem sedm pohlednic. Všechny uvedené falknovské pohlednice z let 1895 až 1897 pochází z počátku zlatého věku pohlednic. Jde o klasické litografické pohlednice s charakteristickým vzhledem. Typický je pro ně nápis Gruss aus Falkenau. Četnost výskytu těchto pohlednic je malá. Ukazuje však na to, že počátek první pohlednice s vyobrazením tehdejšího Falknova bude někde tam, jak je v článku naznačeno či nebude příliš vzdálen od data 27. května 1895. Samozřejmě není vyloučen jakýkoliv nový objev. Neviděl jsem všechny sbírky a některé pohlednice znám pouze z obrazové strany. Řada pohlednic je skryta v tzv. generálních sbírkách, kdy sběratel sbírá pohlednice širšího záběru či veškeré pohlednice. Velké množství pohlednic se dostalo do zahraničí, především Německa. Taktéž události po roce 1945 k tomuto faktu přispěly. Tyto pohlednice byly v mnoha rodinách uchovávány jako památka na město, ke kterému měly vztah. To se postupně mění a tyto pohlednice po mnoha létech nacházejí

cestu zpět. V důsledku již značného odstupeu zmíněných historických události od dneška, ztrácejí potomci bývalých zdejších obyvatel vztah k městu a pohlednice jsou nabízeny do prodeje přes různé mezinárodní internetové aukce. Taktéž se pořádají různé sběratelské aukce, jak u nás, tak v zahraničí. Pohlednice lze získat i přímo při návštěvě hojné sítě starožitností a antikvariátů. A lze říci, že často i výhodněji než doma.

Velmi důležitou součástí výroby a distribuce pohlednic byli lidé. Šlo o fotografy, kreslíře, tiskaře, vydavatele – nakladatele a prodejce pohlednic. Na řadě pohlednic jsou některé tyto údaje uvedeny. Bohužel na některých z nich jakýkoliv údaj chybí. Někdy jsou tyto údaje jen ve zkratce či symbolu. Pracovat s neúplnými údaji není jednoduché a snadné. A tak se často tyto údaje doplňují z vedlejších zdrojů a sběratel se snaží o jejich kompletaci. Řada pohlednic byla vyrobena i v zahraničí, především v Německu. Výčet výrobců či prodejců na pohlednicích Falknova by byl obsáhlý a tak uvedu jen ty nejstarší bez ohledu, zda jde o výrobce či prodejce. Za jménem je pak v závorce uveden letopočet nejstaršího zjištění. Schwaab & Müller, Falknov (1895), Gustav Schwaab, Falknov (1897), Cäsar Schmidt, fotograf, (1898), později se objevuje ve spojení s drážďanskou firmou Carl Nachfolger (1901), Anton Kern, Falknov (1900) a Regel Krug, Lipsko (1900). Po roce 1900 se objevuje známý falknovský Wilhelm Czech, Brandner & Zinner, Carl Binco, Gold & Rudolf či Josef Bayer z Bublavy. A jak pohlednice přibývaly, tak se i jejich řady rozšiřovaly.

Prohlédl jsem tisíce pohlednic s městem, jehož sláva se sice hvězd nedotýká, ale které mají sběratelé pohlednic Sokolova, tak jako já, jistě v srdci. Jinak by pohlednice s tímto městem nesbírali a nestudovali. Záběry na pohlednicích nám umožňují se seznámit s městem, jak jsme ho nepoznali. Ať z důvodu věku či jen proto, že jsme se narodili jinde. Město, které se pro řadu sběratelů, ale nejen jich, stalo domovem až během času. Poznáváme ho přes pohlednice nejen po stránce stavební, ale dovoluje nám poznat i zaniklé genium loci starého Falknova.

Jiří Kubiček

Úzkorozchodné železnice na Sokolovsku - malé průmyslové drážky

Stále rostoucí požadavky průmyslu po surovinách a zvyšování úlohy vnitrozávodové dopravy materiálu i přepravy hotových výrobků se řešily podle stavu rozvoje výrobních sil a jim odpovídajícího vědecko-technického pokroku. Příliš drahý a málo kapacitní přesun koňskými nebo volskými povozy byl nahrazován dopravou strojní. To znamenalo pořízení potřebného množství kolejiva s vozovým parkem a vybrání vhodného prostředku pro pohyb. První vhodnou možností byly parní lokomotivy. Ty se vyráběly v mnoha velikostech a výkonech, problémem ale byla vysoká náročnost provozu. Parní lokomotiva se musela na provoz několik hodin připravovat. Od zapálení ohně u sebe musela mít obsluhu, která byla kvalifikovaná, a proto i drahá. Tyto těžkosti zvyšovalo i nebezpečí požáru, a tak se parní drážky uplatnily především při velkoobjemové těžbě a následném převozu hmot do místa spotřeby nebo uložení. Nenahraditelné byly i v těžkém provozu železáren a hutí. Vývoj techniky se nezastavil s vynálezem parního stroje a přelom devatenáctého a dvacátého století přinesl praktické využití elektrických a pístových motorů. Oba typy pohonu byly vhodné pro použití v malých lokomotivách.

Z dnešního pohledu je zajímavé, že se jako první prosadily dráhy elektrické. V Sokolovském revíru byly v roce 1905 evidovány dvě, obě v hlubinných dolech Richard a Felicián. Krátce nato se objevily i první lehké benzinové lokomotivy na skryvce dolu Marie Pomocná a Matyáš ve Svatavě.

Malé drážky s motorovým pohonem byly často považovány za pouhý stroj, který, dokud je potřebný, slouží a pak jde do šrotu. Nikdo se nezajímal o uchování jakékoli dokumentace, listinné či obrazové.

U lokomotiv na parní pohon existoval státní úřední dohled nad parními kotly, a tak se nám v státním archivu alespoň uchovaly protokoly o jejich zkouškách. U pístových nebo elektrických motorů nic takového nebylo. Spolu s všeobecně špatným vztahem techniků k archivaci dnes často ani nevíme, zda nějaká drážka skutečně existovala. To vše je nutné vědět dříve, než se začneme seznamovat s osudy dalších úzkorozchodných dráhek na Sokolovsku.

Mezi nejzajímavější a nejvýznamnější patřila

Elektrická úzkorozchodná drážka ve sklárně v Novém Sedle u Lokte

V roce 1878 rakousko-uherská vláda uvalila vysoké dovozní clo na obalové sklo. To vedlo německého podnikatele a vynálezce Friedricha Siemense k založení velké sklárny u trati z Nového Sedla do Lokte, uvedené do provozu 15. října 1877. Výroba skla se rozběhla již 17. dubna 1879. O vnitrozávodové dopravě z té doby nemáme žádných zpráv, pravděpodobně byla zajišťována zvířecími potahy. Počátkem dvacátého století došlo k výrazné modernizaci sklárny a při té příležitosti byla postavena i úzkorozchodná drážka s elektrickým pohonem. Dotazník českého místodržitelství o úzkorozchodných drahách v Království českém uvádí v roce 1909 délku drážky 1,3 km, a rozchod 700 mm. V provozu byla jedna dvounápravová lokomotiva AEG na napětí 220 V a o váze 4,5 t. Pro dopravu materiálu bylo připraveno 40 výklopných vozíků s brzdou a 4 bez brzdy. Pravděpodobně po první světové válce byla pořízena další elektrická lokomotiva a dráha rozšířena na 3 km. Vagonů již bylo jen 14. Drážka sloužila k zavážení uhlím a k odvozu škváry na výsypku mimo závod. Ta byla vpravo od silnice z Nového Sedla do Chodova, v místě dnešního železničního nádraží.

V padesátých letech dvacátého století byla drážka zrušena. Není známá žádná její fotografie ani dokumentace, jen zakres koleje mimo areál závodu, který je na mapě v měřítku 1:5 000. Drážka byla, včetně lokomotiv, na velkém obraze celé sklárny v ředitelně podniku.

Novosedelská sklárna nebyla jedinou sklárnou s úzkorozchodnou drážkou. Další, dokonce dvě úzkorozchodky, měla:

Sklárna v Dolním Rychnově

Podle zprávy z roku 1925 existovala před tímto rokem v areálu sklárny úzkorozchodná drážka, která byla nahrazena normálně rozchodnou vlečkou. Žádné další podrobnosti známy nejsou.

V roce 1954, v rámci celkové modernizace sklárny, byly postaveny koleje na odvoz škváry na haldy. Pro provoz byla dodána dieselová lokomotiva maďarské výroby. Vzhledem k velkému spádu při výjezdu z haly byl lokomotivní provoz problematický a již roku 1957 byl zrušen a náhradou zaveden lanový posun. Pohyb na haldě byl ruční. Lokomotiva byla dlouhá léta odstavena na rampě a pak šla do šrotu.

První česká sklárna v Oloví

Chudé město Oloví si přálo zřídit ve městě nějakou továrnu, která by přinesla obyvatelům práci a obec pozvedla. To se podařilo, když získala tři říšské finančníky, kteří chtěli postavit továrnu na ploché sklo. S výstavbou se započalo v létě 1891 a 22. července 1893 byl zahájen provoz. K přepravě materiálu se používala jednoduchá úzkorozchodná drážka. V roce 1925 měla délku 660 m. K přepravě 24 železných vozíků o rozchodu 600 mm, kterými se dopravoval po závodě materiál, se používaly koně. Není známo, že by drážka byla někdy motorizovaná. Žádné další podrobnosti nejsou známy.

Výřez z mapy 1:5 000 ukazuje rozsah sítě elektrické drážky ve sklárně v Novém Sedle.

Další, tentokrát zajímavou úzkorozchodnou drážku, měla

Továrna na šamotové zboží v Chodově

Chodovská továrna Dr.Tonder & Co, Chodauer Chamottenfabrik byla založena roku 1913 na místě dolu Heřman. V blízkosti byl i malý důl na šamotovou hlínu. Pro spojení s blízkým nádražím Chodov, ležícím na Buštěhradské dráze, byla zřízena pozemní lanová dráha. Dovážel se lupek, hlíny a jíly. Délka této lanovky byla 420 m a rozchod 650 mm. V areálu závodu byl jednoduchý kolejový systém bez výhybek, jen s točnami. Pohyb byl ruční.

V neznámý čas, pravděpodobně po roce 1945, byl opotřebovaný lanový systém nahrazen motorovou lokomotivou. Ta měla malý výkon a nebyla určena na tak velké spády. Proto se v provozu neosvědčila a byla již v roce 1950 předána do mateřské firmy v Kadani a vozíky se tlačily ručně. Byla to však velká dřina a proto se musela lanovka obnovit. Počátkem šedesátých let byla dráha zrušena a nahradila ji mnohem vhodnější automobilová doprava. Drážní násep a pilíře mostu nad silnicí Chodov – Nové Sedlo byly viditelné ještě koncem osmdesátých let dvacátého století. Z dráhy není známa žádná fotografie.

Elektrárna Duchcovsko-Podmokelské dráhy v Novém Sedle

V areálu Císařské šachy, rozkládající se u novosedelského nádraží Buštěhradské dráhy byla v letech 1910–1911 vybudována podniková elektrárna, která se ukázalo jako vysoce zisková. Proto byla v letech 1912–1913 postavena, již pro komerční účely, nová velká elektrárna. Součástí, tehdy velmi moderní technologie nové elektrárny, byla rovněž úzkorozchodná drážka dlouhá 750 m a určená na odvoz popílku. Její rozchod byl 600 mm. Ještě v roce 1926 používala animální pohon. Pro provoz měla 15 výklopných

voziků. Dráha byla později motorizována diesellovou lokomotivou. Její provoz vydržel až do zastavení výroby elektřiny 1. října 1968 a následného zrušení elektrárny.

Tak, jako i u ostatních popisovaných dráhek, se dochovalo minimum informací a žádná dokumentace či fotografie.

Porcelánka Horní Slavkov

V rámci naší republiky se může Horní Slavkov pochlubit prvenstvím – v roce 1792 zde byla poprvé zahájena tovární výroba porcelánu. Stalo se tak v manufaktuře, která po dlouhá léta nesla tradiční název Haas & Czjzek. Hornoslavkovský závod tak u nás stál u kolébky průmyslového odvětví, které proslavilo zdejší region daleko za hranicemi českých zemí.

Po zahájení provozu dráhy Krásný Jez – Loket 7. prosince 1901, se radikálně změnily podmínky pro dovoz surovin. Na dráze byla zřízena normálně rozchodná vlečka, na které se vykládaly vagony. Souběžně, podél vlečkové koleje, byla vybudována úzkorozchodná drážka o rozchodu 600 mm, která, společně se svážnou lanovkou, umožňovala přepravu materiálu ve výklopných vozíkách do samotného areálu porcelánky ležícímu o několik metrů níže. Pro překládku z železničních vagonů na úzkokolejné vozíky sloužila úzká betonová rampa v polovině vlečkové koleje. Na konci bylo malé dřevěné skladiště také s rampou. Uprostřed se napojovala svážnicová lanovka, jež překonávala cca 15 m výškový rozdíl mezi vlečkou a úzkorozchodnou drážkou uvnitř areálu podniku. Byly tak dopravovány suroviny, především uhlí, živec v 50 kg pytlích a žáruvzdorné jíly z lokalit Vonšov nebo Ročov. Podle vzpomínek bývalých pracovníků byla do roku 1953 prováděna i expedice hotových výrobků. Od roku 1903, až do zrušení normálněrozchodné vlečkové koleje, se drážka uplatnila při rozvážení uhlí kolem pecí a od roku 1919 do roku 1967–8 rovněž umožňovala dopravu materiálu ze vzdálené přípravný hmot, který se před tím dopravoval koňskými potahy po silnici.

Několik desítek let úzkokolejné vozíky tahali koně, původně používaní k potahům. K zásadní změně došlo až v roce 1957, kdy byla pořízena první motorová lokomotiva, snad typu Henschel s motorem Škoda, koupená v nedalekých Božičanech. V roce 1959 firma získala další lokomotivu z okolí Sadské. Byla typu Slavia s elektromechanickým přenosem výkonu. Došlo tak k plné náhradě za dosud používaného koně. V letech 1960–1961 byla ještě pořízena třetí lokomotiva s motorem Škoda, údajně z Vonšova. Vozový park v šedesátých letech tvořilo celkem 30 výklopných vozíků. Celá úzkokolejná síť v době největšího rozmachu měla údajně 12 výhybek, 5 točen, samosvážnicovou lanovku a několik mostků překonávajících potok Stoka. Koleje o rozchodu 600 mm začínaly u bývalého hotelu porcelánky a končily vjezdem do 1. patra objektu přípravný materiálu v lokalitě Vlčí. Přesný rozsah úzkokolejné sítě uvnitř areálu porcelánky není znám.

Některá kolejová zařízení o úzkém rozchodu nemůžeme za skutečné úzkorozchodné drážky považovat. Jedná se, na příklad, o elektrickou drážku na pile v Anenském Údolí v Rotavě. Trať o rozchodu 760 mm byla dlouhá jen několik desítek metrů. Zcela přímá trať sloužila k přepravě dřeva ke katru. Vozík měl elektrický pohon a byl obsluhován řidičem.

U drážky v zajateckém táboře z doby 1. světové války v Jindřichovicích se neprokázalo, že se vozíky pohybovaly jinou silou než lidskou. Podobné je to i s drážkou která byla používána v padesátých letech při geologickém průzkumu u Přebuzi. Zachovaná fotografie sice ukazuje vlak plně naložených výsypných vozíků, ale další spolehlivé údaje chybí. Ve strojárně Gasch u chodovského nádraží byla také drážka rozchodu 470 mm na odvoz škváry. Vedla od kotelny přes silnici Nové Sedlo - Chodov. Lokomotivní provoz na ni nikdy nebyl.

Zvláštní je možná existence úzkorozchodné drážky v areálu dnešního závodu Stasis v Horním Slavkově. V archivní dokumentaci je zakreslena síť úzkých kolejí, ze kterých v sedmdesátých letech však nebylo nic patrné. Pravděpodobně se jednalo o pozůstatky kolejí z doby existence Jáchymovských dolů, kdy na místě dnešního Stasisu byl závod ústředního odbytu.

V Sokolovském revíru bylo i několik dlouhých povrchových lanových a řetězových drah na převoz huntů. Nejednalo se o těžební drážky, kterým se budeme věnovat v dalších pokračováních, ale za úzkorozchodné dráhy je můžeme považovat jen okrajově. Drážky v hlubinných dolech, kterých bylo na Sokolovsku mnoho, jsou už zcela jiným oborem.

Jak jsem uvedl, archiválií vztahujících se k malým úzkorozchodným drážkám se dochovalo velmi málo. Je dokonce možné, že na některé z nich vzpomínky již zanikly. Než začneme odsuzovat špatný vztah k historii techniky, tak si vzpomeňme, jak se většina lidí chová k archivním dokumentům ve vlastní rodině. Při hledání fotografií se velice často setkáváme s tím, že po smrti pamětníka se jeho sbírka fotografií vyhodí nebo spálí. Někteří lidé dokonce s oblibou ničí i listiny a dokumenty vztahující se k jejich vlastním předkům. Považují je za nepotřebný balast. Obyvatelé žijící v místě po několik generací mají ke svému okolí i minulosti zcela jiný vztah než většina těch, kteří přišli v historicky krátké době.

Těmito pěti díly jsme popsali všechny známé úzkorozchodné drážky Sokolovska mimo drah těžebních a odklízových. Jim se budeme věnovat v dalších dílech. Pokud k těmto zmizelým drážkám máte nějaké dokumenty, vzpomínky nebo fotografie, zastavte se v sokolovském muzeu, kde Vám budou za každou informaci vděční. Zapomenutou historii musíme skládat kousek po kousku a doufat, že se dozvíme další zajímavé skutečnosti.

Rudolf Tyller

Novobaroni Haasové von Hasenfels

Rod Haasů je spojován zejména se světově proslulou továrnou na porcelán Haas a Czjzek v Horním Slavkově (Schlaggenwald). Tu August Eusebius Haas (1804–1871) převzal roku 1830 po smrti svého otce Wenzela Haase – důlního císařských dolů na stříbro. Roku 1843 za 140 000 zlatých vykupuje podíl firmy od dědiců druhého spolčníka a stává se na dlouhých dvacet let jejím výlučným vlastníkem. Historie slavkovské porcelánky sahá do roku 1792, kdy zde první manufakturu v českých zemích založil Johann Georg Paulus. O velký rozkvět porcelánky se zasloužil v letech 1803–1843 slavkovský rodák, důlní fyzik a lékař Georg Lippert.

Po dokončení studia chemie na vídeňské polytechnice se vedení rodinné porcelánky ujal Augustův syn Georg Carl Haas (1841–1914). Od roku 1867 společně se svým stejně starým vídeňským bratrancem Johannem Baptistou Czjzkiem (později von Smidaich) rozvinuli v továrně výrobu v tak velkém stylu a kvalitě, že se brzy značka Haas & Czjzek stala ve světě porcelánu proslulým pojmem. Průmyslníci v té době dávali práci na 1000 dělníkům v provozech v Horním Slavkově a Chodově. A navíc nebyli žádní „vydřiduši“ – zavedli pro ně jako první v Předlitavsku mnohá z pokrokových sociálních opatření, jako byla penzijní pokladna či zajištění vdov, invalidů a sirotků. Zaměstnanci bydleli v továrních bytech, vytápěných ústředním topením. Firma Haas a Czjzek se stala v poslední čtvrtině 19. století jedním z největších výrobců porcelánu na území Rakousko-Uherska, později i v meziválečném Československu. A kromě kvalitní komerční produkce také prestižní značkou celebrit, kdy mezi odběratele náležely knížecí rody, císařský dvůr ve Vídni i papež. Firma se specializovala zejména na výrobu hotelového a restauračního porcelánu vesměs jen bílé polévaného a střídme zdobeného. Luxusní výrobky vyráběli především pro svou reprezentaci na světových i zemských výstavách, kde byly vysoce ceněny. V roce svého 200. výročí založení byla slavkovská porcelánka prohlášena dokonce kulturní památkou.

Továrna byla ale v roce 2009 prodána ruskému podnikateli, protože Rusko bylo jedním z největších odběratelů. Ten se nakonec rozhodl z důvodu zvýšení dovozních cel do Ruska ukončit výrobu a porcelánka, založená v roce 1792, k 31. 1. 2011 (i přes pokusy obnovit výrobu) ukončila svou činnost.

Baron Haas se svou oblíbenou lvicí.

Ohří (Kamenný Dvůr) a obchodní dům na prestižní vídeňské Kaertnergasse. V roce 1899 byl za vynikající průmyslové úspěchy v oboru nobilitován s predikátem „Haas von Hasenfels“ a byl mu udělen „mluvící“ erb, kde kromě šesticípé hvězdy byl v bílém kosmém břevně napříč modrým polem běžící zajíc (něm. Haase). Také snaha o povýšení a získání prestižnějšího titulu svobodných pánů - baronů - nevyšla po deseti letech úředních průtahů naprázdno. S přihlédnutím k obchodním zásluhám byl roku 1908 Georg šlechtic Haas von Hasenfels v den 60. výročí panování císaře Franze Josefa I. povýšen nejvyšším rozhodnutím do stavu svobodných pánů (s predikátem Freiherr von). Nebylo to ovšem zadarmo – prý to Georga Haase přišlo v době, kdy se jeho synáček věnoval důstojnické kariéře, nejméně na úctyhodných 80 tisíc zlatých. Své snažení o vstup mezi nobilitu korunuje pak v roce 1912. Od mladého člena polské knížecí rodiny Radziwiłł Františka kupuje na základě novinového inzerátu pro svého jediného syna také starobylý jihomoravský hrad Bítov s romantickou zříceninou Corštejn a příslušným velkostatkem. Když ale dva roky poté 29. listopadu prvního válečného roku 1914 baron Haas umírá, byl pochován v hrobce nedaleko svého rodiště – v Kamenném Dvoře u Kynšperka.

Jiří Julius Haas měl na hrad Bítov nastoupit jako jeho nový majitel, ale začíná světová válka a Jiří odchází na frontu. Majetek a podíl ve firmě tak po smrti otce přešel na manželku Olgu. Baronka Haasová

Opravený zámek v Kamenném Dvoře u Kynšperka.

Podstatně rozmnožit bohatství rodu umožnil Georgu Carlu Haasovi i výhodný sňatek s Olgou Dannenbergovou, dcerou kokařského magnáta z pruského Královce, dnešního Kaliningradu na území Ruské federace. Roku 1876 se jím v Kamenném Dvoře u Kynšperka narodil jediný syn – Georg Julius (narozen 26. 10., zemřel 11. 5. 1945). Když bylo chlapci 10 let, zakoupil otec jako rodinné sídlo nedaleký pseudogotický zámek Mostov vystavěný na místě středověké tvrze. V té době vlastnil Georg Carl Haas kromě podílů v porcelánce v Chodově a Slavkově také statek Kynšperk nad

z rodu Dannenbergů-kokařských magnátů byla typická pruská šlechtična, která milovala hony a lov, a tak většinu loveckých trofejí, které dnes vidíme ve druhém patře paláce, ulovila právě ona. Na hradě bydlela v pokojích hradního paláce. Svému synovi často vytýkala jeho bohémskou marnotratnost, rozhazovačnost a rozmařilost. Na to, aby mu byl po otcově smrti svěřen veškerý majetek budovaný po generace včetně rodinného zlatá, tedy porcelánky, znali rozvážní rodiče bouřlivý život c. k. oficíra, svět důstojnických kasin a dámské společnosti, ve kterých se

jejich jediný syn pohyboval jako ryba ve vodě, až moc dobře. Dostatečně spokojený život mu měla zajistit toliko bohatá apanáž. Teprve konec války, demobilizace a ukončení státoprávních zmatků po rozdělení původní monarchie umožnil mladšímu baronu Haasovi přestěhovat se ve svých 45 letech nastálo na odlehle romantické hradní sídlo obklopené lesy. V rámci první pozemkové reformy měl být i jeho bitovský velkostatek značně okleštěn ve prospěch okolních drobných rolníků, avšak přímluvám s odkazem na zásluhy belgického strýce se dostalo u prezidenta Masaryka sluchu.

Sestra Olgy Dannenbergové byla totiž provdána za belgického aristokrata Evance II., barona Copée [Kopé] – jednoho z podporovatelů myšlenky formálně samostatného Československa na půdě Pařížské mírové konference, který i hlasoval po válce ve Společnosti národů pro vznik ČSR, čímž si Masaryka velmi zavázal. Jak se ukázalo krátce na to, měla mít tato skutečnost pro majetek rodiny Haasů vcelku zásadní význam – většina panství byla z reforem vyjmuta. Baron sám byl velký masarykovec. S tím souvisí příběh vztahu prvního československého prezidenta a posledního majitele hradu barona Haase. Když byly po roce 1918 zabírány statky šlechticů, připomněl prezidentu Osvoboditeli Copéeho zásluhy a téměř o žádný majetek nepřišel! Podruhé se baron na Masaryka obrátil, právě když mělo být při stavbě Vranovské přehrady zaplaveno městečko Bítov. Nový Bítov si totiž místní lidé usmysleli postavit přímo

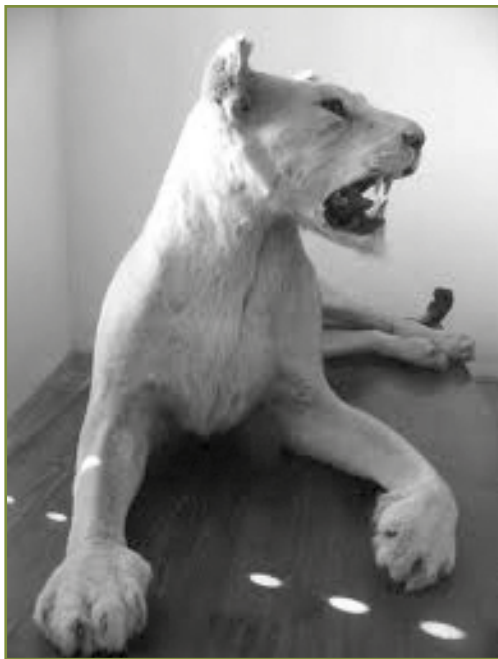
Zámek Mostov.

uprostřed baronovy krásné hradní obory. Haas jim nabídl náhradní pozemky, Bítovští však odmítli. Nepomohl už ani TGM. Přesto stála Masarykova busta v baronově kanceláři i za druhé světové války.

Ovšem malorolníci, těšící se na svůj přiděl půdy, mu to nezapomněli. A nezapomněli ani na jeho marný odpor, kterým se baron bránil rozhodnutí postavit ve třicátých letech novou obec Bítov uprostřed jeho jelení obory. V této těžké době byl baron údajně pod ochranou konexí své matky Olgy. Syn Jiří obýval jižní křídlo Bítova, kde dodnes návštěvníkům prezentují některé kousky z nábytkového vybavení jeho éry včetně garderoby. Baron vedl velice bohémský život, měl po okolí asi osmdesát přítelkyň a nikdy se neoženil. Zvířata a ženy, tyto jeho dvě vášně, mají zčásti původ v tom, že se s ním jako se zbohatlíkem a novobaronem okolní šlechtici ze starých rodů příliš nestýkali. Ke svým přítelkyním se choval jako pravý kavalír. Vedl si tzv. Maitressen konto – evidenci přítelkyň, ale také děvčat z chudších poměrů, která často navštěvoval. Jsou s ním fotografovány

Baron Jiří Haas ml. v rakousko-uherské uniformě.

Vycpaná baronova lvice na hradě Bítov.

na mnohých vyjíždkách po lesích, ale také na honech. Ve své závěti jim odkázal slušné jmění, a tak ještě v devadesátých letech 20. století chodila bítovským stařenkám k pensí malá přilepšení z jeho konta. K prostým lidem z okolí hradu se choval velice dobře, některé bohaté hostil a odměňoval také za to, že si z nich sem tam ztropil zerty. Byl známý svou štedrostí zejména v místních hospodách, kde často všem platíval útratu a kde na něj vzpomínají dodnes.

Jiří Haas ml. byl rovněž velkým milovníkem zvířat a je považován za předobraz dnešních ochránců přírody, nenáviděl zabíjení zvířat, na rozdíl od své matky odmítal i jejich lov. Byl velký sportovec, zajímal se o zoologii, rád jezdil na koních. Povahou byl pedant, výstřední a rozporuplná, nespoutaná postava s velkorysým a účastným srdcem. Hrad Bítov za svého života proměnil v jednu z největších soukromých zoologických zahrad.

Ve velké hradní zahradě tzv. Burggartně zbudoval velké množství voliér a výběhů, jejichž zbytky můžete vidět dodnes. Z divadelního sálu, který na hradě fungoval

za hrabat Daunů udělal velký psinec. Panskou hradní kuchyni proměnil na kuchyň pro psy a ostatní zvířata. V hradních interiérech přízemí paláce zbudoval několik terárií a akvárií.

Zvířata choval všelijaká, kromě jiných také mravenčíka a svoji proslulou lvici Mietzi-Mausi (1930–1945) koupil v r. 1930 od cirkusu Kludský jako mládě, a protože měl rád Disneyho kreslené pohádky s Mickey Mousem, pojmenoval ji Mietzi-Mausi. Nechával ji sedět spolu s ostatními spolustolovníky při obědě u jídelního stolu. Lvice se tak stala oblíbenou baronovou společnicí a baron si dokonce přál, aby až přijde čas, spočinula v rodinné hrobce v hradní kapli spolu s ním. Lvice zahynula brzy po baronově smrti v květnu 1945, ale jeho přání se nesplnilo. První verze uvádí, že ji kvůli kůži zastřelil jeden ruský voják, podle jiného svědectví ji otrávil domorodci arsenem v čase revolučního chaosu.

Nejraději měl však baron své početné zástupce psiho rodu, kdy hradní bránu hlídala šestice dog. Psi měli na hradě kromě velkého psince v jižním křídle také svoji vlastní kuchyni umístěnou v přízemí severního křídla, kde za Daunů bývala panská hradní kuchyně. Psinec na bítovském hradě čítal až 200 psů nejružnějších ras od bernardýnů a dog, po boxery, irské setry a jezevčíky a další rasy. Evidence psů a veškeré výdaje na jejich pobyt na hradě byly poctivě vedeny v účetních knihách. Raritou je dnes už vyhynulá rasa stájového pinče, známá z Haškova Švejka. Přirozený zde byla i celá řada kříženců, proto někde vidíme poněkud odlišnou podobu od ideálu, jinde jde spíše o posun vzhledu vlivem dalšího šlechtění. Štěňata hradní pán nikdy neprodával, výhradně daroval. O psy se staral početný, vyškolený personál. Existoval dokonce i psaný denní režim, ve kterém bylo, že v sobotu se mění sláma ve všech kotcích a boudách a psi jsou koupáni černým mýdlem, někteří údajně měli i svůj ručník.

Baron se od svých milovaných společníků nemohl odloučit, a tak je po jejich smrti nechával často vycpávat. Vznikla tak známá sbírka 51 kusů vycpaných psů, největší svého druhu na světě. Každý ze psů

je vycpán v poloze, kterou měl za svého života nejraději. Ostatní psy nechával baron pochovat na několika psích hřbitovech, které na hradě založil. Rozsáhlejší se rozkládal před hlavní vstupní bránou v hradním příkopě, druhý, menší se nacházel v dolní hradní zahradě. Hroby byly označeny dřevěným křížkem a nevelkou plechovou destičkou s příslušným jménem. Lemovaly je bílé oblázky a osázeny byly buksusem.

Baron také velice miloval jezdecké koně, které choval v hradní konírně a také ve dvoře Vrančí nad hradem. Na hradě pamětníci vzpomínají zejména na zuřivého poníka Mikolase, který jako zlý duch řádl na hradním nádvoří. Poník získal baron Haas společně s Ivicí od cirkusu Kludský. Zaměstnanci mu často dávali pít zbytky piva a poník ovlivněný alkoholem řádl a strašil hradní personál. Byl mladý, divoký a nezkrotný, a to mu přišlo drahé. Jednou se nešťastnou náhodou zranil a musel být v rozkvetu mládí utracen. Jeho pyšnou siluetu můžete spatřit v hradních zoo sbírkách, kam ji baron nechal po vypreparování umístit. Údajně straší na hradě dodnes. Známou je také baronova sbírka vycpaných a přioděných koček a veverek.

Celou válku baron přežil na svém hradě mezi svými zvířaty. Dne 11. května 1945 jej na hradě navštívili partyzáni spolu s tehdejšími místními představiteli KSČ, měl být spolu s ostatními Němci odsunut do Rakouska. Jako Němec se měl pěšky odebrat do Vídně. Starý kavalír - bylo mu v té době 69 let - se však se svou ZOO, hradem a vlastní zemí nedokázal rozloučit. Oblékl se do parádní Č.a.K. uniformy a nabil revolver. Věrná hospodyně ho přemlouvala do jedné ráno. Pak se baron zamkl - a padly dvě rány! Událost byla prohlášena za jasnou sebevraždu. Dodnes se však tradují kolem jeho smrti mnohé nejasnosti. Jedna z nich říká, že baron, který byl pravák, měl mít v levém spánku dvě střely. Podle jiné verze jej zabil najatý vrah, aby bylo možno celý hrad vykrást. Pravdu se už asi nedovíme. Každopádně následující dny a měsíce provází revoluční duch anarchie a zkázy, kdy byly vzácné kusy hradního mobiliáře ničeny, kradeny nebo rozprodávány za korunové položky. Zbýlá zvířata z hradní ZOO trpí hladem, později si je v lepším případě rozeberou místní zemědělci nebo jsou vypuštěna do přírody. K faktickému vyvlastnění Bítova po roce 1945 vlastně nedošlo - pro úmrtí majitele stát přesto převzal hrad do své správy a v roce 1949 jej zpřístupnil veřejnosti. Baron Jiří Julius Haas ml. se tak stal posledním soukromým majitelem všeho rodinného majetku.

Vyrovnaní s rodinou Copée (nejbližších příbuzných, kteří se stávají dědici rodu) přišlo v letech 1962-1963, kdy byla rodině především jeho bratrance, jimž byl belgický baron Evance III. Copée, přesně podle závěti vyplacená částka 1 mil. korun. Jeho prasnovec (baron Evance IV. Baron Copée) nechal v kapli Bítova po více než 50. letech v r. 1998 osadit pamětní desku na památku barona Jiřího a jeho rodiny. Deska z bílého carrarského mramoru upomíná na místo odpočinku posledního šlechtického majitele hradu (ale také západočeských statků) Jiřího Julia barona Haase.

Pavel Vaculík

Výstava Morový rok 1938 a akce Pohraničí 1938-2013

V letošním roce si připomínáme již 75 let od podepsání Mnichovské dohody, která navždy poznamenala dějiny naší republiky, Evropy i světa. Tato dohoda, či spíše diktát, předznamenávala druhou světovou válku a v plné nahotě odhalila slabost a neschopnost vlád Francie a Velké Británie postavit se tváří v tvář agresivní politice nacistického Německa, dokud byl ještě čas. Následky si bohužel neseme v sobě všichni dodnes.

Občanské sdružení Klub 1938-Četnická stanice Habersbirk a občanské sdružení Společnost přátel vojenské historie připravily ve dnech 20. - 22. září ve spolupráci s městem Habartov a Městským kulturním střediskem Habartov a pod záštitou hejtmána Karlovarského kraje několik akcí, které měly tuto dobu a dobu následující připomenout.

Momentka z výstavy.

Sál habartovského muzea při vernisáži výstavy.

V pátek 20. září v 17.00 byla slavnostní vernisáží zahájena v prostorách habartovské knihovny a muzea výstava s názvem „Morový rok-československá krize roku 1938 a její odraz v Karlovarském kraji“. Výstavu připravovalo několik členů habartovského četnického klubu řadu týdnů předtím a pomocí doprovodných textů a mnohdy unikátních fotografií se výstava snaží návštěvníkovi, spolu s muzeální expozicí, představit onen osudný rok 1938 nejen v měřítku celorepublikovém, ale zejména se zaměřením na Karlovarský kraj. Výstava připomíná volby roku 1935, které počtem hlasů Sudetoněmecká strana vlastně vyhrála, následný vzestup nacionalismu v pohraničí vrcholící roku 1938, incidenty ze září 1938, které především na Sokolovsku stály život několika československých vojáků a četníků, jakož i německých povstalců, snahu Československa o obranu a osudnou Mnichovskou dohodu, zabrání pohraničí německou armádou, příjezd Adolfa Hitlera a následný osud Čechů, Židů a německých antifašistů.

Na slavnostní vernisáž výstavy bylo pozváno celkem šest rodin příbuzných vojáků a četníků, kteří na Bublavě, v Krajkové a Habartově obětovali ochraně republiky svůj život. Pozvání přijala paní Irena Burešová a pan Josef Černý-neteř a synovec četnického četaře Vladimíra Černého, padlého v Habartově, pan Zdeněk Křepela s bratrem, synovci v taktěž v Habartově padlého četnického strážmistra Antonína Křepely a do třetice přijel pan Stanislav Roubal, synovec v Habartově padlého četnického desátníka Stanislava Roubala. Krajkovské události připomněla přítomnost pana Josefa Ráže, synovce padlého četnického strážmistra Václava Ráže, a paní Marie Kadlecová, neteř svobodníka armády Václava Čmedly. Události na Bublavě

připomněla přítomnost paní Marty Pajmové, neteře zahynuvšího četnického strážmistra Josefa Brčáka.

Na vernisáži, výstavě i následné společné večeři měli příbuzní mnoho prostoru na vzájemné seznámení a rozhovory spolu i se členy klubu. Pro všechny zúčastněné bylo setkání velmi příjemným momentem, na který se bude dlouho vzpomínat.

V sobotu 21. září se odehrál pietní akt u pomníku padlým četníkům v Habartově a následně byly veřejnosti nedaleko lomu Boden

Akce v Habartově 1938-německá technika. Foto V. Carvová.

Akce v Krajkové 2013-přijezd pohotovostního oddílu. Foto V. Carvová.

Akce v Krajkové 2013-dva četníci na obchůzce. Foto V. Carvová.

představeny dvě bojové ukázkou. Jedna ukázala boje československých jednotek s nacistickými povstanci v roce 1938, druhá pak připomněla tzv. Ostravskou operaci z dubna 1945, která byla jednou z největších bitev druhé světové války na našem území a které se spolu s Rudou armádou zúčastnily i jednotky zahraniční armády československé. Zřejmě největším lákadlem pro veřejnost byla dobová technika, především dva sovětské tanky T-34, které se ukázky aktivně účastnily.

V neděli 22. září byl pak vzpomínkový víkend završen pietním aktem na Bublavě a především akce v Krajkové, která byla věrnou rekonstrukcí skutečných událostí, které se v této obci odehrály ve dnech 13. – 15. září 1938 a které si vyžádaly životy sedmi mužů.

Snad všechny proběhlé akce připomenou místním obyvatelům, že i Sokolovsko sehrálo v předvečer druhé světové války významnou roli v republikových a evropských dějinách a že bychom na tyto události neměly jen tak zapomínat.

Vladimír Bružeňák

Důl Jeroným u Čisté

Muzeum Sokolov, p.o. Karlovarského kraje zpřístupnilo díky dotaci od Nadace G. Agricoli, Region Slavkovský les a Karlovarského kraje část Národní kulturní památky, středověkého cínového dolu Jeroným u bývalé Čisté ve Slavkovském lese. Důl Jeroným leží asi 1 km západně od bývalého Královského horního města Čistá (dříve též Město Litrbachy, Stadt Lauterbach), které bylo po druhé světové válce čsl. armádou zcela zlikvidováno.

Od 1. 10. do 15. 10. 2013 mohlo celkem 320 návštěvníků zažít nevšední, zajímavý, poučný i dobrodružný výlet do XVI. století s možností si práci tehdejších horníků představit a obdivovat.

Další prohlídky jsou naplánovány od května příštího roku po vynucené pauze kvůli chráněným netopýřům, kteří v dole zimují a nesmějí být rušeni. Muzeum se snaží získat další prostředky na propojení s další, zatím nepřístupnou částí dolu a na vytvoření zázemí na povrchu včetně malého parkoviště.

I v této zatím omezené podobě se jedná o unikátní záležitost, která by se mohla do budoucna stát jedním z magnetů turistů cestujících za krásami Karlovarského kraje.

Národní kulturní památka Důl Jeroným je unikátní ukázkou hornické kultury a dovednosti našich předchůdců. V důlních prostorách z poloviny 16. století jsou zachovány komory, chodbice, odpočívadla, výstupky s charakteristickými úspornými profily. V chodbách je dosud patrný způsob práce želižkem a mlátkem, v komorách jsou patrné stopy po sázení ohněm.

Počátky hlubinného dobývání na lokalitě Čistá (Lauterbach) spadají do 1. pol. 16. stol., tedy do doby po vyčerpání okolních rýžovisek, která byla těžena již od 14. století. Hlubinná těžba na Čisté však nikdy nedosáhla významu v oblasti Krásna a Horního Slavkova. Báňský úřad zahrnuje již 1. 1. 1548 tuto těžební lokalitu v rámci své platnosti. Rozvoj dolování však byl pravděpodobně velmi rychlý, a tak již 20. 6. 1551 propůjčuje král Ferdinand I. Čisté horní právo a privilegia královského města. Tato práva byla dalšími panovníky potvrzena a rozšířena. Město mělo vlastní cínovou váhu, cínovou huť a právo volné těžby dříví v královských lesích.

K těžbě cínové rudy byla užívána metoda „sázení ohněm“ (žárové dobývání). Studená hornina byla rozpálena pomocí ohně z dřevěných hranic do co největšího žáru a následně opět vychladla. Prudké teplotní změny horniny způsobily pnutí v masivu a rozpraskání povrchové vrstvy. Po vzniklých trhlinách bylo možné lépe a hlavně snadněji odlamovat kusy rudniny pomocí špičáku nebo želižka a mlátku.

Veškerá těžba rudniny probíhala ručně, bez použití složitějších mechanismů. Vzhledem ke zničení téměř všech písemných materiálů při požáru města Čistá v roce 1772 je velmi obtížné doložit kontinuitu

Komora ve zpřístupněné části dolu Jeroným. Foto I. Kletečka.

baňské historie této lokality. Z mála dochovaných listin vyplývá, že doly byly v této době již značně pasivní a dolování bylo provozováno hlavně z důvodů udržení statutu horního města. Doly proto postupně upadají, v roce 1619 bylo vytěženo pouze 3198 kg cínu a v roce 1740 již jen 250 kg. V roce 1847 jsou doly klasifikovány jako již déle sešlé. Sporadická těžba pak pokračovala v roce 1887, kdy po vymáhání dědičné štol a šachty Jeroným bylo vytěženo menší množství cínové rudy. V několika komorách na Čisté se těžilo ještě v roce 1905.

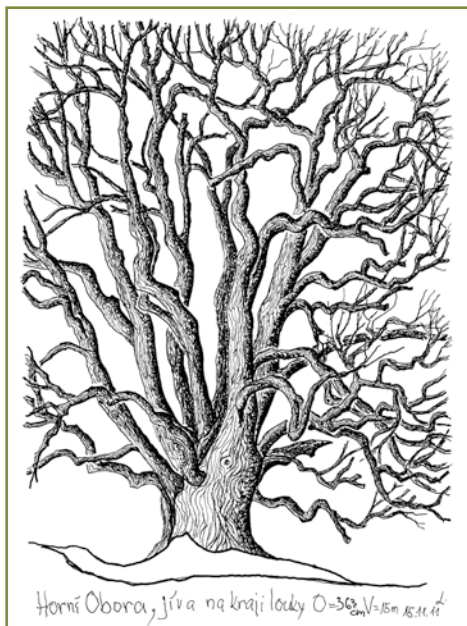
Po první světové válce byl provoz dolu Jeroným opět zcela zastaven. Podle odhadů a dílčích zpráv bylo za celé historické období vytěženo v Čisté cca 500 až 700 tun cínu. V novodobé historii ložiska byly již prováděny jen průzkumné práce. První práce tohoto typu byly zahájeny během 2. světové války v letech 1940 - 1943 společností Egerländer Erzbergbau GmbH. V tomto období byla opět vymáhána štola Jeroným a stejnojmenná šachta byla vyčištěna a zprovozněna do hloubky 26 metrů. Byl rovněž proveden technologický pokus s rudninou z Čisté. Práce na lokalitě však byly z důvodů nereálného zahájení většího rozsahu těžby v krátké době zastaveny. Po druhé světové válce byly na lokalitě prováděny pouze geologicko-průzkumné práce s cílem ověřit kvalitativní a kvantitativní parametry cíno-wolframového zrudnění. Poslední průzkumné práce byly realizovány v rozmezí let 1964 – 1966 a ověřily 2,5 mil. tun zásob cínové rudy vhodné k průmyslovému využití.

Michael Rund s využitím textu Ing. Pavla Berana na www.muzeum-sokolov.cz

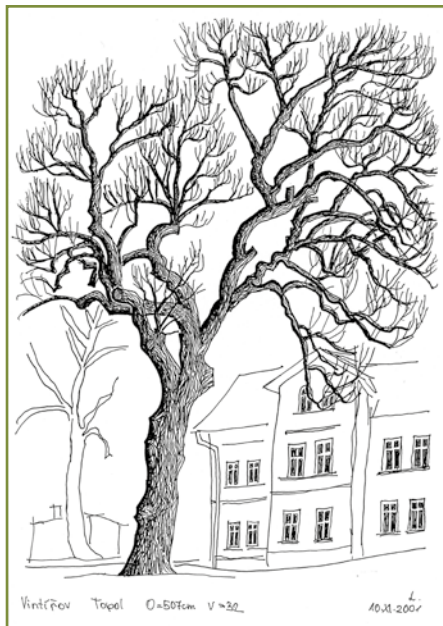
Pocta starým stromům Sokolovska v kresbách Vladimíra Lepše – 6. část

Velikáni mezi rychle rostoucími listnatými dřevinami Sokolovska

Když se náhodně zeptáte, jaké stromy si zaslouží úctu a ochranu, zpravidla uslyšíte, že lípy, duby, buky, javory a tisy, tedy dřeviny dlouhověké. Přesto se i mezi rychle rostoucími krátkověkými stromy vyskytují jedinci, kteří vzbuzují náš obdiv a někdy je jim dopřána také péče. Památnými stromy jsou však vyhlášovány spíše výjimečně. A jaké že to stromy jsou? Patří mezi ně především mnoho druhů vrb. Z vysazovaných druhů a kříženců je nápadná smuteční forma vrby bílé a podobná vrba náhrobní s převislými větvemi. Z těch, které běžně potkáváme ve volné přírodě a jsou „větší“, stojí za zmínku vrba křehká, jejíž porosty lemují vodní toky, a výjimečně i vrba jíva, lidově přezdívaná „kočičky“. Také všechny druhy a kultivary topolů dokáží rychle dorůst velkých rozměrů, což se jim, hlavně ve městské zástavbě, stává osudným. Můžeme tu vzpomenout skácený Topol u zámeckého parku, donedávna nejmohutnější strom Sokolova (viz články v Sokolovsku 2010/3 a 2011/3). To jasan, které rostou také jako z vody, jsou brány na milost a mezi památnými stromy je vidáme poměrně často. Ale jak je tomu na širším Sokolovsku? Vynechme smuteční vrby, které jsou ozdobou mnoha parků včetně sokolovských Husových sadů, a zaměříme se na ostatní druhy. V zaniklé Horní Oboře roste kromě památného modřínu (viz Sokolovsko 2013/1) také památná vrba jíva. Ve Vintířově zbyl poslední z chráněných topolů černých v Karlovarském kraji, urostlé topoly kanadské nalezneme například v Lokti a nad Krajkovou. A jasan? Kromě alejového jasanu v Horním Částkově, kterým bylo ukončeno minulé pokračování tohoto seriálu, jsou chráněny dva jasany ztepilé na Kraslicku – památný Jasan v Milířích u Šindelové a Jasan v bývalé Dolní Vsi u Stříbrné. Z nechráněných je nápadný jasan v zámeckém parku v Sokolově a pozoruhodná dvojice jasanů u železničního tunelu v Lokti. Vydejme se za některými z těchto rychle rostoucích dřevin.

Památná jíva v Horní Oboře.

Památný Topol v zatáčce u Vintřova.

Jíva v Horní Oboře

Je unikátní tím, že se jedná o jedinou vrbu jívu s titulem památný strom v naší republice. Vrby jsou dvoudomé dřeviny. V tomto případě se jedná o samičí strom původně vysazený před domem v zaniklé Horní Oboře. Z budovy ve vysídlené a zbourané obci zbyly jen zarostlé základy, ale strom přežil. A není to strom leckaký, velikostí i tvarem je velmi neobvyklý. Krátký a podsaditý kmen jívy ($o = 363$ cm, $v = 15$ m) nese rozložitou korunu široce oválného tvaru. Tvoří ji více než deset dlouhých, paprscitě se oddělujících větví, které však silně prosychají a dvě jsou v koncové části zlomené. Přesto je tato jíva stále stromem s vysokou estetickou hodnotou, navíc živým svědkem bývalého osídlení.

Topol v zatáčce

Na spodním okraji návsi ve Vintřově se naklání nad vilu čp. 72 vysoký kultivar topolu černého ($o = 528$ cm, $v = 32$ m). Původně to byl bohatě zavětvený strom s poměrně dlouhým průběžným kmenem. Po zdravotním řezu v r. 2001 z husté koruny zůstal jen malý zbytek, naopak přibýly velké jizvy na kmeni. Dnes jsou základem chudé, vysoko nasazené koruny dvě rozestálé, dále se dělící kosterní větve a krátký olistěný pahýl. Přesto je i takový strom životaschopný. Spolu s nedaleko rostoucím památným dubem patří mezi dominantní stromy návsi.

Topol kanadský nad Krajkovou

Ve smíšené aleji listnatých stromů u silnice na Luby, 50 m za křižovatkou Krajková – Libnov – Luby stojí nápadný dominantní topol ($o = 434$ cm, $v = 28$ m) vzhledu typického pro křížence topolů černých a deltovitých, tedy topol kanadský, pravděpodobně kultivar Serotina. Příčný kmen bez boulí, který se dole jen mírně rozšiřuje do úzkého kužele nevýrazných kořenových náběhů, nese poměrně bohatou, ale neudržovanou a silně prosychající korunu nepravidelného tvaru. Její kostrou jsou tři hlavní větve

Topol kanadský nad Krajkovou.

Topol kanadský pod hradem v Lokti.

Jasan ve výklenku a jasan u tunelu v Lokti.

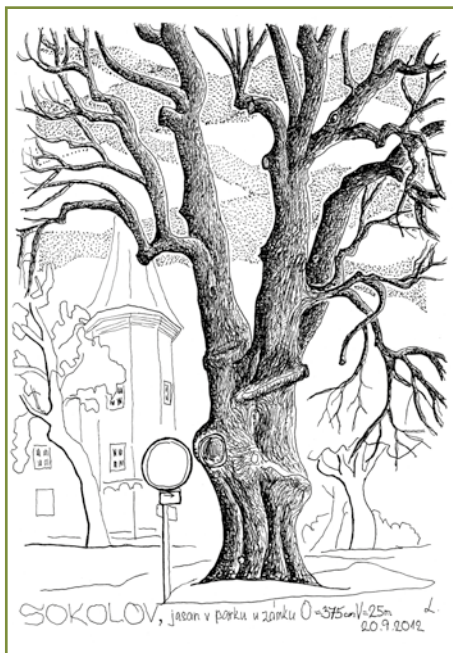
– dvě boční a jedna vrcholová. Topol byl navržen do širšího výběru stromů k možné budoucí ochraně jako živý historický doklad „topolové mánie“ – zběsilé výsadby topolů v padesátých letech minulého století. Důkazem jeho rychlého růstu je zvětšení obvodu kmene o 50 cm za 18 let.

Topol kanadský u Ohře pod loketským hradem

Na levém břehu Ohře, na úpatí kozami spásaného hradního svahu roste menší ze dvou velkých kanadských topolů ($\phi = 469 \text{ cm}$, $v = 35 \text{ m}$), které pod hradní skálou ještě na konci minulého století stály. Větší strom zanikl beze zbytku asi před 13 lety. Menší, dožívající, který je dobře vidět z vysokého silničního mostu přes Ohři, stále stojí. V letošním roce z něj upadla další silná větev, a tak jeho chudou korunu nese jen vidlice řídké olistěných a olámaných kosterních větví, na které se válcovitý, nad řeku nakloněný kmen ve výšce 7 metrů dělí.

Jasany u tunelu v Lokti

Příkladem ohleduplnosti vůči stromům je počínání stavitelů opěrné zdi pod Nádražní ulicí v Lokti. Jdeme-li stezkou podle železniční trati, míjíme těsně před tunelem statný jasan ztepilý ($\phi = 346 \text{ cm}$, $v = 24 \text{ m}$). Roste tu už přes sto let. Na tom by nebylo nic divného, kdyby nevyrůstal z výklenku ve zdi. Jestli tehdejší stavitelé zbudovali výklenek pro jasan, s určitostí nevíme. Ale je to sympatičtější

Jasan v zámeckém parku v Sokolově.

výklad, než tvrzení, že do výklenku zapadlo jasanové semínko a vyklíčilo. Tak šířme pozitivní verzi, takových není nikdy nazbyt. Teorii o úmyslné výsadbě jasanu podporuje druhý, ještě silnější jasan na protější straně neužívané železniční trati. Je to už vetchý stařeček ($o = 402\text{ cm}$, $v = 28,5\text{ m}$) s výrazně nakloněným a podélně rozbrázděným dutým kmenem, který se v necelých třech metrech výšky dělí do vidlice kosterních větví, z nichž jedna je těžce poškozená.

Jasan v sokolovském zámeckém parku

Přímo u autobusové zastávky proti Městskému úřadu v Sokolově roste na okraji zámeckého parku největší jasan v Sokolově ($o = 375\text{ cm}$, $v = 25\text{ m}$). Vyznačuje se mohutným, ve spodní polovině zúženým kmenem, který se dole rozbíhá do výrazných kořenových náběhů a ve výšce 4,5 m dělí do vidlice silných kosterních větví. Kmen je ve střední části narušený věncem boulí a zacelených jizev po dávno odstraněných větvích. Úzká, nepravidelná, vysoko nasazená a k jihu obloukovitě vykloněná zbytková koruna má část větví v koncích olámaných a následně ořezaných. Tento strom je spolu se sousedním jasanem pozůstatkem po pěkné skupině jasanů, z nichž část byla v posledních letech pokácena a zbylé polámala vichřice v roce 2005.

Jaroslav Michálek

Jiné a stále stejné krajiny Sokolovska

Někdy v 80. letech minulého století, jsem jako malý kluk, který rád vnímal přírodu kolem sebe, častokrát poslouchal tátova vyprávění o Horním Rychnově – vesnici nedaleko Sokolova. Bylo to o vysídlené malé vsi, o tamní přírodě a její krajině v 60. letech minulého století. To vyprávěné místo je poblíž Dolního Rychnova – ten stojí a žije dodnes. Rád jsem poslouchal, jak táta jako kluk pronikal do země opuštěné, ve které kdysi stála stavení a rodinné statky, v nichž žili lidé obdělávající za humny svá políčka či pásli dobytek. Pracovali také v okolních hnědouhelných dolech a lomech, v té době menších než známe dnes. Tento prostý život vytvářel po dlouhá desetiletí jakýsi ráz v čase dvouvrstevné hornorychnovské krajiny. Nejdříve to byl ráz kulturní využívané krajiny, tu ale už ani táta nepamatuje. Později se ráz změnil v krajinu opuštěnou, vylidněnou a ponechanou svému osudu, respektive osudu přírodních procesů. A o té jsem naslouchal. Ta země tam ve své druhé etapě nebyla smutná, ale naopak otevřená a pozitivně naladěná. Byla z ní cítit vznikající místní divočina, byla to země nikoho. Byla ale také překvapivá, tajemná a neprozkoumaná. A neprozkoumanou zůstala. Přestože jsem v ní nikdy nebyl, vybavuji si, kde byl který zbytek domu, kde rostly staré stromy, ve kterých hnízdili doupní ptáci, kde táta pozoroval na zemi hnízdicí pěvce. Pravděpodobně zde se rodil jeho vztah k ptačímu světu. Díky těmto častým vyprávěcím návratům jsem si vytvořil docela přesný obraz lidmi opuštěné krajiny Horního Rychnova. Vidím, jak v ní převládaly podzimní barvy, dokázal bych ji snad i nakreslit. A taky jsem chtěl takovou svou krajinu mít a znát. Marň, byť jsem ji opakovaně hledal za městem. I když jsem našel krajiny jiné, tuhle se mi spatřit nepodařilo. Dnes vím, že to byla krajina trochu idealizovaná, tak trochu imaginární. Po mnoha letech jsem pohlížel na staré mapy Horního Rychnova a pochopil jsem, že ta krajina byla úplně jiná, měla jiné dispozice, jiné rozměry. Nic to ale nemění na tom, že mohla být zajímavá a vyzývající. A to ona také byla.

Je paradoxem doby, že tato krajina Horního Rychnova již není, ve třetí třetině 20. století se přeměnila v krajinu rozrůstajícího se povrchového lomu Silvestr. Ustoupila stejně jako původní vesnice těžbě hnědého uhlí. Neskutečná proměna. A paradoxem generačním je, že v tomto dole pracoval táta mého táty – můj děda. Ten mě v dobách, kdy jsem od svého táty slyšel, ve kterém starém stromu

Drobné vodní plochy zvyšují diverzitu a stabilitu území.

kdysi hnízdila žluna, kde se v jaké v tůni líhli žabí pulci, či kde lovila poštolka, vodil na výhledy do ohromného a desítky hektarů rozlehlého hnědouhelného lomu. S dědou jsme do něj koukali z rozsáhlých obvodových valů navrstvené skrývky. Neskutečná krajina hluboko pod námi, krajina plná ruchů a pohybu a přesto bez života. Asi okouzlující. Dodnes si pamatuji, když mě děda vzal do jejího nitra. Cesta to byla dlouhá, fádňí, blátivá či spíše mazlavá, únavná. Byla to jedinečná výprava, dodnes na ni vzpomínám. Lom Silvestr už dnes

není dírou v zemi, ale mnohokrát v roce si jeho krajinu vybavím, třeba když se s úchvatem dívám do podobného, stále činného rozlehlého lomu Jiří Družba na Sokolovsku. Ty výhledy jsou nepopsatelné, vždy mne nějak přitahují, fascinují. A to jsem na ně od dětství zvyklý. Možná ale právě proto.

Uplynulo zase část století a já se na ta vyprávěná, imaginárně i vizuálně prožitá místa, opět vracím. Vypadají jinak a k návratům mám jiné důvody. Jejich krajina se stala unifikovanou rekultivovanou výsypkou. Původní lomy byly zasypaný na jiných místech regionu odtěženou skrývkou. Na některých výsypkách se zemědělsky hospodaří, jinde se pokouší růst vysázený lesní porost. Moc mu to nejde, schází mu půda, která na navezeném a převrstveném miocénním jílovém substrátu vzniká dlouho a těžko. Na výsypce bývalého lomu Silvestr a na území bývalého Horního Rychnova se hraje golf. Ne, nechodím sem sportovat s holí a míčkem, to nikoli. Zájemem se mi staly okrajové plochy při patách výsypek, kde prosakují a pramení drobné potůčky. Voda spadlá deštěm protéká vrstvami tělesa umělého kopce a při vývěrech dává za vznik mokřadním biotopům a specifický chemismus vody významně vybírá rostliny schopné zde růst. Objevují se tu slaniska a pěnovcové mokřady a na ně vázaná rostlinná společenstva, která v širokém regionu nemají obdoby. Tento fenomén mě natolik zaujal, že jsem o tom zpracovával svou diplomovou práci. Dnes se na území výsypek stále vracím a pořád na nich objevuji další zajímavosti. A znám mnoho dalších, kteří tu sledují jiné přírodní unikáty – ptáky, hmyz, řasy, popisují nové druhy či definují nezvyklé ekologické vazby. Jelikož mne tato krajina stále oslovuje a překvapuje, snažím se ji občas ukázat těm nezasevěným, a většinou s úspěchem. Vždyť za humny se tu skrývá krajina slovenských travertinových kup, miniaturních tureckých Pamukkale nebo kontinentálních stepů a nových živočišných druhů.

Je to jedna nebo tři krajiny? Je to proměna krajiny v čase, jejíž vyprávění zajisté nekončí. Věřím, že přijdou krajiny další, jiné, byť na první pohled degradující ty současné, rozhodně ale opět úchvatné...

Petr Krása

Jedna z komor dolu Jeroným. Foto I. Kletečka (viz článek na str. 24).

Predjamský hrad (Lueg) ve Slovinsku (viz článek na str. 15).

Příbuzní na Sokolovsku padlých četníků a vojáků před budovou habartovského muzea (viz článek na str. 33).